

EKONOMİK GELİŞME VE EKONOMİK YAPISAL DEĞİŞME

Doç. Dr. Mehmet SELİK

Simon Kuznets, zamanımızın en gelişmiş sanayi ülkelerinin son 150 - 200 yıllık iktisadi gelişme tarihleri üzerindeki gözlemlerine dayanarak, ekonomik büyümeyi belirten üç temel özellik saptamaktadır: 1) ulusların geçirdikleri ekonomik gelişme süreci boyunca kişi ya da işçi başına ürün miktarında devamlı bir artma olmakta, 2) hemen hemen bütün ülkelerde nüfus devamlı olarak ve önemli miktarda artmakta, 3) bu iki artış ile birlikte ülkelerin endüstriyel bünyelerinde köklü bir değişim meydana gelmektedir. (1)

Burada endüstriyel bünye değişimiyle anlatılmak istenen şey, ekonominin bütününü meydana getiren üç büyük sektörün (tarım, sanayi ve hizmet sektörleri) toplam ürün içindeki ve üretken kaynaklardan (bizim inceleme konumuz bakımından özellikle işgücünden) aldıkları nispi paylarının gelişme süresince gösterdikleri değişmedir. Diğer bir deyimle, bu nispi paylardaki değişimler endüstriyel bünyenin değişmekte olması anlamına gelmektedir.

Kuznets'e göre, bu köklü dönüşümlerin meydana gelmesi normaldir: çünkü nüfus artarsa, nüfusun toprağa ve diğer üretken kaynaklara oranı, farklı endüstriler için farklı sonuçlar doğurmak üzere, değişir, toplam ve kişi başına düşen ürün teknolojik değişme, sermaye yatırımı ve üretken kaynakların kalitelerinde sağlanan iyileşme ve düzelmelerin sonucu olarak artarsa, bunun farklı endüstriler üzerindeki etkisi muhtemelen aynı olmaz. Bununla beraber, Kuznets'in modern ekonomik büyüme diye isimlendirdiği gelişmenin bu bakımdan asıl ayırıcı özelliği endüstrilerin uzun-dönem ürün ve üretken kaynak paylarında kaymalar olması değil —biraz önce belirtildiği gibi bu kaymalar endüstriyel bünyenin

(1) Bak. Simon Kuznets, *Six Lectures on Economic Growth*, The Free Press of Glencoe, Illinois, 1959, S. 14; *Modern Economic Growth - Rate, Structure and Spread*, New Haven and London, Yale University Press, 1966, S. 1, 86.

değişmekte olduğunu gösterirler—, fakat bunların meydana geliş hızı ve yıllar boyunca üstüste birikmiş olarak ulaştıkları göz alıcı büyüklüktür (2).

Kuznets'ten önce aynı konu üzerinde durmuş olan Colin Clark'a göre de »..., zamanın geçmesiyle birlikte ve toplumlar iktisadi bakımdan daha ileri durumlara ulaştıkça, tarım kesiminde çalışanların sayıları imalat sanayiinde (manufacture) çalışanların sayılarına, bu kesimde çalışanların sayıları da hizmetler kesiminde çalışanların sayılarına oranla azalma eğilimi gösterirler.» (3)

Clark, bu genel ifadeden sonra şu açıklamada bulunur :

«Problem şudur : kişi başına düşen reel gelirdeki artış toplam işgücünün bu üç alan (tarım, sanayi, hizmetler) arasındaki dağılımını nasıl etkiler ? Problemin iki yönü vardır : kişi başına düşen reel gelir arttıkça, tarımsal ürünlere duyulan nispi talebin her zaman düştüğü, sanayi mamullerine olan nispi talebin önce yükseldiği sonra hizmetler lehine düştüğü apaçık bir şeydir. Analizimizi sırf tüketicilerin (müستهhliklerin) talep ettikleri hizmetlere inhisar ettirdiğimizde, her ne kadar A. B. Devletlerinde ve diğer zengin modern toplumlarda tam bu sonuçla karşılaşamayabileceğimizi belirtmemiz gerekmektedir beraber, bu genelleme geçerli olmakta devam eder. Doğrudan doğruya tüketicilere hitap eden bu hizmetler kendileri için bugün ödenmesi gereken fiyatlarda, diğer mallara oranla, yüksek bir marjinal talep göstermiyorlar. Öte yandan, bugün iş alemine arzedilen ve gittikçe artan ölçülere varan hizmetleri işin içine katarsak, hizmetlere olan nispi talebin bütün olarak artmakta olduğu sonucuna tekrar ulaşırız.» (4)

Clark, bu nispi talep değişmelerinin farklı endüstrilerin yararlandıkları etkinlik dereceleri üzerindeki etkileri ve bunların bünyesel değişme ile ilişkisi üzerinde şu görüşleri ileri sürmektedir :

«Talepte olması beklenebilecek bu değişiklikler veri iken, bu değişik taleplere cevap verecek endüstrilerde söz konusu olacak etkinlik derecelerini de hesaba katmamız gerekir. Örneğin, imalat sanayiinde saat (insan - saat) başına düşen reel ürün ekonominin diğer kesimlerinde saat başına düşen reel üründen hemen hemen her zaman daha büyük bir hızla artar. Bu nedenle, sanayi mamul-

(2) *Modern Economic Growth*, S. 86 .

(3) *Conditions of Economic Progress*, Third Edition, London Mac Millan and CO. Ltd, New - York, St. Martin's Press, 1957, S. 492.

(4) *Ibid.*, S. 493-94.

lerine duyulan artmayan bir nispi talep bu mamullerin üretildikleri sanayi kollarında işgücünün azalan bir oranda istihdam edilmesine yol açabilir. Uzun dönemde, sanayi mamullerine talebin artması halinde bile, bunların üretimleri için istihdam edilecek işgücü oranında, hâlâ, genel olarak bir düşme olmasını bekleyebiliriz.

«En ilkelleri dışında bütün toplumlarda tarım kesiminde saat başına düşen ürün, genellikle imalat sanayiindeki kadar hızlı olamamakla beraber, oldukça kararlı bir artma eğilimi gösterir. Nispi talebin devamlı olarak azalması halinde, bunun tarımda istihdam edilen işgücü oranında devamlı bir düşmeye sebep olacağı kabul edilebilir.

«Hizmet endüstrileri için bazı şüpheler duyulmuştur. Bu endüstrilerde saat başına reel üründe bir artış kaydedilse bile, bunun pek az olacağı, geçmişte zaman zaman yanlış olarak, ifade edilmiş, ve buradan bu endüstrilerin işgücü bakımından nispi önemlerinin, ürettikleri hizmetlere duyulan nispi talebin artmayan bir talep olması halinde bile, hızla artma eğilimi göstereceği sonucu çıkarılmıştı. Bu alan üzerinde çalışan yeni araştırmacılar hizmet endüstrilerinin etkinlik bakımından gelişen bir ekonomide gösterebilecekleri büyük ilerlemelere dikkati çekmişlerdir. Ulaşım alanında bugün ulaşılmış bulunan etkinliği hazırlayan apaçık ilerlemeler bir yana, ticaret alanında yapılan işlerin ilkel bir toplumda Batıda uygulananlara kıyasla son derece zaman ısraf ettirici metodlarla yapıldıklarını burada belirtmemiz gerekir. Bu itibarla, yukarıda belirtilmiş olan basit muhakeme geçersizdir. Bunun yerini daha dikkatli bir gözlem ve muhakemenin ürünü olan şu genellemeye bırakması gerekir : bir ülkenin ekonomik gelişmesinin bazı belirli aşamalarında ulaşım ve ticaret alanlarında varılmış bulunan etkinlik dereceleri imalat sanayiindeki etkinlik derecelerinden daha hızlı bir artış gösterebilir bile, her ne olursa olsun bu hizmetlere duyulan talebin bu gibi zamanlarda hâlâ daha hızlı artacağı, ve bu nedenle bu hizmetleri üreten endüstrilerde istihdam edilen işgücü oranının hâlâ bir yükselme eğilimi göstermesi daha muhtemel bir durum olarak gözükmektedir.» (5)

Kuznets, tarım kesiminin toplam ürün içindeki payının uzun dönemde azalmış olmasının tarım ürünlerine duyulan talebin gelir elastikiyeti alçak bir talep niteliğinde olmasıyla birlikte geliş-

(5) Ibid., S. 494-5.

miş sanayi ülkelerinin tarım kesiminde karşılaştıkları muhtemel avantaj kaybı ile açıklanabileceği görüşündedir (6).

Tarım sektörünün toplam ürün içindeki nispi payının azalmış olması hemen hemen bütün gelişmiş ülkelerde görülen yaygın bir olaydır. Hiç değilse bazı ülkeler özellikle tarımda ihtisaslaşma yoluna gitmemişlerdir. Kuznets'e göre bunun dört nedeni olabilir: 1) kişi başına düşen gelir arttıkça, tarım dışı sektörlerin ürünlerine - ve çok yüksek maliyetlerle sağlanabilecek ithal mallarına ve hatta buna rağmen ithal yoluyla elde edilemiyebilecek bazı hizmetlere - olan talep nisbeten daha fazla artabilir. Örneğin, eğitim ve sağlık hizmetlerine duyulan ihtiyaç her halde ithal yoluyla tatmin edilemez; bunun gibi, ülke içinde nihai tüketiciler tarafından duyulan daha fazla ulaşım ve daha fazla dağıtım hizmetleri talebi de ithal yoluyla karşılanamaz. Bu itibarla, uluslararası ihtisaslaşmanın gelir elastikiyeti farklı yurt içi talebin yurtiçi ürünün yapısı üzerindeki etkisini azaltmasının bir sınırı olmak gerekir. 2) Tarımsal üretim hacmi büyürse, ki artan nüfus ve yükselen kişi başına gelirle birlikte ve bunlara karşılık olarak büyümesi gerekir, tarım dışı sektörlerin ürünleri için genişleyen yurt içi pazar, bu türlü ürünlerin yurt içinde sağlanması bakımından daha önceleri söz konusu olan nisbi avantajsızlığı azaltır ve o zamana kadar dışarıdan ithal edilmekte olan ürünlerin ülke içinde üretimini sağlayacak endüstrilerin kurulmasına gerekli temeli hazırlar. 3) Biraz önce de işaret edildiği gibi, gelişmiş ülkelerde, Avustralya hariç, tarım sektörünün toplam ürün içindeki payının azalması yaygın bir olay olarak gözükmektedir. Bu düşmenin kaydedildiği dönem bu ülkelerin - çeşitli yollarla - dünyanın o zamana kadar kendi halinde yaşayan kısımlarıyla sıkı temas haline geldikleri bir dönemdi. Bu temasın sonucu olarak, sözü edilen gelişmiş ülkelerin tarım sektöründe daha önceleri sahip buldukları nispi avantajın daha az gelişmiş bölgelerin rekabeti karşısında artık geçersiz hale geldiğini, buna karşılık tarım dışı sektörlerdeki nispi avantajları bakımından ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını görmüş olmaları düşünülebilir. 4) Son olarak, hayvansal gücün mekanik güçle, doğal ürünlerin sentetik maddelerle ikame edilmesi gibi modern teknolojideki değişmelerin sonucu olan gelişmeler tarım sektörünü daha da fazla - ürünlerine duyulan talebin alçak gelir elastikiyetinden çok daha fazla - sınırlandırmıştır. Atın yerini traktör ve otomobilin, doğal gübrelerin yerini kimyasal gübrelerin, odunun yerini kömür ve petrolun alışı bu gelişmenin göz alıcı örnekleridir (7).

(6) Op. cit., S. 113.

(7) Ibid., S. 114-5.

Görüldüğü gibi, her iki yazar, esas itibariyle, kişi başına düşen gelirdeki artışın çeşitli sektörlerin ürünlerine olan talepleri, bunların her biri için gelir elastikiyetinin farklı olması sebebiyle, farklı ölçülerde etkileyeceğini ve bu yoldan üç ana sektörün ekonomi içinde nispi paylarının zamanla değişikliğe uğradığı noktasında görüş birliği halindedirler. Yine her iki yazar, vardıkları bu ortak sonucu bu temel teorik delilin yanısıra diğer bir takım teorik ve tarihi-istatistik delil ve vakıalara dayandırmaktadırlar. Biz burada bunların geçerliliği ya da yeterliliği üzerinde durmayacağız. Vardıkları sonucun doğru olduğunu kabul edeceğiz. Ve bunu izleyecek bir makalede Cumhuriyet Dönemi Türkiyesinin yarım yüzyıla yaklaşan bir dönemde gösterdiği ekonomik gelişme ve değişimin böyle bir sonuç karşısındaki durumunu eleştirmeye çalışacağız.

Clark ve Kuznets sözü edilen ortak görüşe varırken, bugünün en gelişmiş sanayi ülkelerinin modern gelişme tarihlerinin istatistik verilerine dayanırlar. Aşağıdaki tabloda Kuznets'in 'modern ekonomik büyüme' tanımının ilk iki unsurunu teşkil eden 'kişi başına düşen ürün miktarındaki devamlı artış' ile 'nüfustaki devamlı ve önemli artış'ın uzun dönemdeki seyirleri görülmektedir. (8)

Ekonominin bütününe meydana getiren üç büyük sektörün ülkenin toplam hasılası içindeki nispi paylarında meydana gelen düşme ve yükselme hareketlerinin sonucu olarak geçirdiği bünye değişmelerini ve sözü edilen hareketlerin ne anlama geldiklerini görmeden önce, bu üç büyük sektörün nasıl tanımlandıklarını ya da hangi alt sektörlerden meydana geldiklerini görmekte yarar vardır. Şurasını hemen belirtelim ki ne baştan beri görüşleri üzerinde durmakta olduğumuz iki yazar arasında ve ne de çeşitli ülkelerin istatistik uygulamasında bir görüş ve hareket birliği mevcuttur.

Clark ile Kuznets ekonominin üç büyük sektöre ayrılarak incelenebileceği ve bunun uygun bir yol olduğu konusunda görüş birliği halinde olmakla beraber, bunların tanım yada kapsamı bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Biz burada her iki yazarın bu sektörlerin alt-sektörleri olarak gördükleri ekonomik faaliyet tiplerini, ayrımlarına dayanak yaptıkları ölçülerin ayrıntılarına girmeden, belirtmekle yetineceğiz. Fakat şu kadarını ifade edelim ki, böyle bir ayırım için tutarlı ve gerçekten tatminkar ölçüler bulmak, ve dolayısıyla başarılı bir sınıflama yapmak, herhalde, imkansızdır. Bu itibarla, karşılaşılan her sınıflamada önemli bir ölçüde key-

(8) Bu konuda daha geniş bilgi ve tartışma için Clark, op. cit., Ch. III, Kuznets, op. cit., Ch. 2 ye bakılmalıdır.

Tablo — 1

Millî Hasıladaki, Nüfustaki ve Kişi Başına Düşen Üründeki Büyüme

	Dönemin Süresi (Yıl)	On Yıl Başına Büyüme Oranı %			Bir Yüzyıldaki Artma Katsayısı		
		Toplam Hasıla	Nüfus	Kişi Başına Hasıla	Toplam Hasıla	Nüfus	Kişi Başına Hasıla
İngiltere ve Gal, Birleşik Krallık							
1. 1700 den 1870 e kadar	80	5.3	3.2	2.0	1.7	1.4	1.2
2. 1880 den 1881 e »	101	28.2	13.1	13.4	12.0	3.4	3.5
3. 1855-59 dan 1957-59 a kadar	101	21.1	6.1	14.1	6.8	1.8	3.7
Fransa							
4. 1841-50 den 1960-62 ye »	105.5	28.8	2.5	17.9	6.6	1.3	5.2
Almanya - Batı Alm.							
5. 1851-55 den 1871-75 e »	20	17.6	7.1	9.2			
6. 1871-75 den 1960-62 ye »	88	31.1	4.2	17.9	15.0	2.9	5.2
Hollanda							
7. 1900-04 den 1060-62 ye »	59	29.7	14.3	13.5	13.5	3.8	3.5
İsviçre							
8. 1890-99 dan 1957-59 a »	63.5	25.7	8.3	16.1	9.8	2.2	4.4
Danimarka							
9. 1870-74 den 1960-62 ye »	89	31.8	10.4	19.4	15.8	2.7	5.9

filik payının bulunduğu muhakkaktır, ve anormal karşılanacak bir şey olmamak gerekir.

Clark, bir bakıma dar anlamda tarım diyebileceğimiz, her türlü bitki (tahıl, sebze, meyva, tohum, çekirdek, çayır, yaprak, lif, özsuğu vb.) üretimini, hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve avcılığı tarım sektörünün alt-sektörleri olarak alır. İnşaat ve tesisat kurma, ulaştırma ve haberleşme, ticaret ve para ticareti (finans), serbest meslekler (professional services), kamu yönetimi ve savunma, kişisel hizmetler (personal services) ve eviçi hizmetleri (domestic services) Clark'a göre hizmet sektörü kapsamı içinde yer alan faaliyetlerdir. Clark, dar ya da asıl anlamında sanayi demek olan imalat sanayiini (manufacturing industry) «ham maddelerin büyük miktarlarda taşınabilir ürünler haline dönüşümünü sağlayan devamlı bir süreç» olarak tanımlar. Bu tanımdan dolaydır ki, 'devamlılık' nitelikleri olmadığı için terzi, ayakkabı tamirciliği ve bunlara benzer işler, 'taşınabilirlik' niteliği olmadığı için inşaat ve tesisat kurma gibi işler 'imalat' sürecinin dışında kalır, ve bunların hizmet endüstrileri arasında yer almaları daha uygun olur. Madencilik ise, Clark'a göre, tarımla sanayi sektörü arasında bir yere sahiptir, ve bu nedenle bazan tarım bazan sanayi sektörü içinde yer alır. Clark, imalat sanayi ile birlikte madencilik ve gaz, su ve elektrik üretimini geniş anlamda sanayi sektörü olarak düşünür, görünüyor. (9)

Kuznets'e göre de tarım sektörü, yukarıda belirtilen alt-sektörlerden, yani dar anlamda tarım, hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve avcılıktan meydana gelir. Sanayi sektörü ise madenciliği, imalat sanayiini, inşaatı, gaz, elektrik ve su üretim ve dağıtımını ve ulaştırma ve haberleşmeyi kapsar. Ticaret, para ticareti, gayri menkullere ilişkin faaliyetler, kişisel hizmetler, iş aleminin (business) kullandığı hizmetler, eviçi hizmetleri, serbest meslek faaliyetleri ve devlet (government) hizmetleri hepsi bir arada hizmet sektörü adı altında toplanırlar. (10)

Görüldüğü gibi, tarım sektörünün kapsamı bakımından iki iktisatçı arasında fark yoktur. Buna karşılık, inşaat, ulaştırma ve haberleşme Clark'ta hizmet sektörü içinde yer alırken, Kuznets bunlara sanayi sektörünün alt-sektörleri arasında yer vermektedir. Böylece Kuznets'te sanayi sektörünün toplam ürünündeki, ve daha sonra sözünü edeceğimiz toplam faal nüfus içindeki, nispi payları bu

(9) Bk. op. cit., S. 253, 326, 375, 376, 490, 491.

(10) Bk. op. cit., S. 86, 87, 143.

iki alt-sektörün büyüklükleri oranında büyük, hizmet sektörünün aynı toplamlar içindeki payları aynı oranda küçük olur. Burada yeri gelmişken belirtelim ki, bazı ülkeler madencilik, inşaat, imalat sanayii ve gaz, elektrik ve su üretim ve dağıtım alt - sektörlerinin toplam ürün ve toplam işgücü paylarını tek bir rakam olarak saptamaktadırlar (11). Biz incelememizin daha sonraki kısmında ve kendi tertiplediğimiz tablolarda sanayi sektörünü madencilik, inşaat, imalat sanayii, gaz, elektrik ve su üretimi faaliyetlerini kapsıyor varsayacağız (12). Böylece, inşaatı sanayi sektörüne almakla Clark'tan, haberleşme ve ulaştırmayı hizmet sektörüne bırakmakla Kuznets'ten ayrılmış oluyoruz.

Kuznets, zamanımızın en zengin ülkelerinin başında yer alan onüç ülkede millî hasılanın üç büyük sektör arasında dağılımının uzun dönemdeki hareketlerini kendisinden almış olduğumuz Tablo - 2 * de kaydetmekte ve bu tablodan bazı sonuçlar çıkarmaktadır. Şimdi bunları görelim.

1. Tarım Sektörü — Tarım sektörünün toplam ürün içindeki payı onüç ülkeden onikisinde azalmıştır. Genel olarak, başlangıçta, bu sektörün payı toplam ürünün yarısına - bazı ülkelerde üçte ikisine - eşit ya da çok yakındır. Büyük Britanyada 1800 den önce, Fransada 1825/35, Danimarkada 1870/74 de, İtalyada 1861/65 de, Kanadada 1870 de, Japonyada 1878/82 de, S. S. C. Birliğinde 1928 de. Tabloda yer alan uzun dönemlerin sonunda tarım sektörünün payı, genellikle, yüzde yirmi civarında, ülkelerin çoğunluğunda bundan düşük, bazılarında yüzde onun da altındadır. Tek ilginç ve önemli istisna Avustralyadır. Avustralyada tarım sektörünün cari fiyatlarla ifade edilen toplam ürün içindeki payı seksen yıllık bir süre boyunca sabit kalmış, sabit fiyatlarla ifade edilen toplam içindeki payı yükselmiştir.

2. Sanayi sektörü — Sanayi sektörünün toplam ürün içindeki payı yine onüç ülkenin onikisinde yükselmiştir. Gelişmenin başlangıç tarihlerinde bu pay toplam ürünün yüzde yirmisi ile otuzu arasında idi. Dönemin sonunda bu payın ülkelerin çoğunluğunda yüzde yirmi ya da daha fazla yükseldiğini görüyoruz. Oniki ülkenin sanayi sektörlerinin toplam ürün içindeki payları dönemin bi-

(11) Bk. op. cit., Ch. IX, Tablo - III, S. 509 - 520

(12) Devlet İstatistik Enstitüsünün «millî Gelir» ve «Üretim Faaliyet Kollarının Millî Gelir İçindeki Oranları» tablolarında madencilik, imalat sanayii ve elektrik - havagazı - su sanayiinin alt - kesimleri, inşaat ayrı bir sektör olarak verilmektedir. Örneğin, Bk. *Türkiye Millî Geliri*, Yayın No. 536, Ankara 1968.

(*) Tablo — 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10 makalenin sonundadır.

tim tarihinde yüzde kırktan başlayıp yüzde elliye aşmaktadır. Avustralya burada da istisna teşkil etmektedir. Avustralyada sanayi sektörünün cari fiyatlara göre tahmin edilen payı yükselmiş, sabit fiyatlara göre tahmin edilen payı düşmüştür; ne var ki, sözü edilen yükselme ve düşme sadece bir puandır.

3. Hizmetler sektörü — Tarım ve sanayi sektörlerinin paylarında göz alıcı ve, Avustralya hariç, bütün ülkelerde hakim olduğu görülen düşme ve yükselme eğilimlerine karşılık, hizmet sektörü payında ülkeler ya da alt uzun dönemler arasında ne bir belirli farklılık ne de bir tutarlılık görülmektedir. Hizmet sektörünün payı İsveç ve Avustralyada azalmış, Kanada ve Japonyada yükselmiş, ülkelerin çoğunda kayda değer bir değişme olmamıştır. Bundan dolayı buradan, genel olarak, tarım sektörünün payındaki düşme eğiliminin sanayi sektörünün payındaki yükselme eğilimi ile karşılandığı, ve toplam üründen tarım ve sanayi sektörlerinin payları çıktıktan sonraki artık demek olan hizmet sektörünün payında sözü edilmeye değer bir eğilim görülmediği sonucu çıkarılabilir. (13)

Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin ülkenin toplam ürünü içindeki nispi paylarında görülen ve hareketlerin reel anlamı nedir ya da her bir sektörün kendi içinde ekonominin bütünü bakımından ne gibi bir değişme veya gelişme olmaktadır ki bu hareketler meydana gelmektedir? Sorunun cevabını bu hareketlere sektörlerin sabit fiyatlarla ifade edilen toplam ürün içindeki paylarında kendilerini gösteren trendler olarak baktığımızda açık bir şekilde görebiliriz : tarım sektörünün oranındaki düşme bu sektörün net hasılasının (output) büyüme hızının (rate) ülkenin toplam hasılasının büyüme hızından daha düşük, sanayi sektörünün oranındaki yükselme sektörün net hasılasının toplam hasılasının büyüme hızından daha büyük ve nihayet hizmet sektörünün oranında düşme ya da yükselme yönünde bir değişme olmaması sektörün net hasılasının büyüme hızının ekonominin toplam hasılasının büyüme hızı kadar olduğu anlamına gelir. (14)

Toplam ürünün üç büyük sektör arasındaki dağılımının uzun dönemdeki hareketini gördükten sonra, toplam işgücünün (labor force) ya da ekonomik bakımdan faal toplam nüfusun aynı sektörler arasında yine uzun dönemdeki dağılımının gösterdiği hareketi görelim.

(13) Kuznets, op. cit., S. 96 - 97.

(14) Ibid., S. 97.

Bu amaçla aşağıda verdiğimiz iki tablodan ilki (Tablo-3), Kuznets'ten (15) alınmış olup, Tablo-2 deki ülkelere Belçika'nın ilavesiyle sayıları ondördü bulan en zengin ülkeleri, Clark'ın almış ülke için tertiplememiş bulunduğu tablodan (16) bir seçme yaparak tertiplediğimiz ikinci tablo (Tablo-4) otuzüç ülkeyi kapsamaktadır. Bunlar arasında Türkiye ve onun gibi az gelişmiş ülkeler kategorisi içinde yer alan diğer bazı ülkeler de bulunmaktadır.

Bu tabloları ve bunlardan çıkarılabilecek sonuçları görmeden önce tablolarda verilen toplam nüfusla sonra da sektörlerin kapsamıyla ilgili iki noktayı belirtmemiz gerekiyor.

Bazı ülkelerde, örneğin Fransa ve Almanyada bir çiftçi ailesinin bütün kadın üyeleri sayımlarda tarımda faal kişi olarak kaydedilmekte, buna karşılık A. B. Devletleri ve Danimarkada ancak bilfiil nakdi ücret karşılığında çalışan kadınlar tarımda faal kimse sayılmaktadır. Diğer bazı ülkelerde ise bu ikisi arası bir yolun tutulduğu görülmektedir. Clark'ın belirttiği gibi, bu durum tarımda faal nüfusun uluslararası karşılaştırmasını güçleştirmektedir. Yazar, bu güçlüğü önlemek için, tarımda faal olarak gösterilen kadın nüfusu hiç hesaba katmamak yolunu tutmuştur. Ayrıca, sayım tarihinde işsiz olanlar normal olarak faaliyet gösterdikleri endüstriler içinde gösterilmişler, çalıştıkları endüstriler iyi bilinmeyenler, toplam işgücü arasında yer aldıkları halde, yüzsedel sınıflamaya katılmamışlardır. (17)

Kuznets, ondört ülkenin, Büyük Britanya, Japonya ve Sovyetler Birliği hariç, onbirinin verilerini Colin Clark'tan almış olduğu için Tablo-3 deki ülkelerin çoğunluğu bakımından aynı durum sözkonusudur, yani, tarımda faal kadın nüfus toplam faal nüfus içinde yer almamaktadır. Tarımda faal kadın nüfusun hesap dışı tutulması, Kuznets'in de işaret ettiği gibi, tarım sektörünün toplam faal nüfus içindeki payında meydana gelen düşmeyi azaltmaktadır. (18)

İkinci noktaya gelince, Tablo-3 de sektörlerin tanım ya da kapsamı Tablo-2 dekinin aynidir. Buna karşılık Tablo-4 de sektörler bizim kabul ettiğimiz tanım ya da kapsamlara göre tertiplenmiştir, yani, inşaat sanayi sektörü içine alınmış, ulaştırma ve haberleşme hizmet sektörüne bırakılmıştır.

(15) Ibid., Table - 3.2, S. 106 - 107.

(16) Op. cit., Ch. IX, Table - III, S. 510 - 520.

(17) Ibid., S. 496.

(18) Op. cit., S. 105, 107.

1. Tarım Sektörü — Tarım sektörünün toplam işgücü içindeki payı tabloda yer alan ondört ülkenin hepsinde düşmüştür. Sektörün, toplam üründeki payının 1860 lardan 1930 lara kadar ya sabit kaldığı ya da yükseldiği Avustralyada bile, toplam işgücü içindeki payında düşme meydana gelmiştir. Sektörün işgücü payındaki mutlak düşme tabloda kaydedilmiş bulunan başlangıç payına bağlı olarak, ya küçük ya da büyük olmuştur, fakat başlangıç seviyesine **oranla** şaşmaz bir şekilde büyüktür. Modern ekonomik gelişme dönemlerinin başlangıç yılları olan sırasıyla, 1840, 1872, 1928 yıllarında A. B. Devletleri, Japonya, ve Sovyet Rusyada tarım sektörünün işgücü payı yüzde 65 in üstünde idi, ve genel olarak modern gelişme dönemlerine öngelen dönemde bütün ülkeler için, muhtemelen, yüzde 50 nin altında değildi. Bundan sonra, sanayileşme kervanına oldukça geç katılmış ülkeler olan Japonya ve Sovyet Rusya'nın teşkil ettikleri önemli istisna bir yana bırakılırsa, tabloda yer alan ülkelerin çoğunda tarımın işgücü payı, yüzde 20 nin altına düşmüştür. Buradan, genel olarak, tarım sektörünün işgücü payında yüzde olarak 20 nin hayli üstünden başlayıp 50 yi aşan ölçüdeki düşmelerin, mutlak ve muhtemelen hatta oransal olarak, sektörün toplam ürün payındaki düşmeler kadar büyük olduğu sonucuna varılabilir.

2. Sanayi Sektörü — Sanayi sektörünün toplam işgücü içindeki payı ondört ülkenin hepsinde yükselmiştir. Ne var ki, dönemlerin uzunluğuna rağmen, ülkelerin bir çoğunda yükselme mutlak ve oransal olarak küçüktür. Fransa, İsviçre, Belçika (1910-1947), Hollanda, İtalya ve Avustralya'da sektörün payı sadece küçük bir yüzdesel artış göstermiştir; diğer ülkelerdeki daha önemlice mutlak artışlar bile oransal bakımdan büyük değildir, hele sektörün toplam üründeki nispi payındaki nispi artışlar kadar büyük hiç değildir. Takriben yüzde 20 lik bir seviyeden yüzde 40 ı aşan bir seviyeye yükselme sanayi sektörünün toplam işgücü içindeki payı için tipik bir trend sayılabilirse, sektörün işgücü payının iki katına çıkması ya da iki katını aşması durumu ile sadece Büyük Britanya, İsveç, Japonya ve Sovyetler Birliğinde karşılaşılmaktadır. Tabloda yer alan ülkelerin diğerlerinde Tablo -2 dekiler kadar uzun dönemler boyunca, sanayi sektörünün işgücü payındaki nispi artışın sektörün toplam ürün payındaki nispi artıştan önemli miktarda küçük olduğu görülmektedir.

3. Hizmet Sektörü — Hizmetler sektörünün toplam işgücü içindeki payı Büyük Britanya, Belçika, Hollanda, İsveç ve Avustralya'da ya sabit kalmış ya da nisbeten küçük değişmeler göstermiş-

tir. Fakat diğer ülkelerde büyük bir mutlak ve oransal yükselme olduğu görülmektedir; bu özellikle İsviçre, Danimarka, Norveç, İtalya, A. B. Devletleri, Kanada, Japonya ve Sovyetler Birliğinde göze batıcıdır; bu sonuncu ülkeler sektörün başlangıç payının düşük olduğu, takriben yüzde 10 luk bir seviye ile yüzde 20 nin altında bir seviye arasında bulunduğu ülkelerdir. Daha evvel görmüş olduğumuz gibi, hizmet sektörünün toplam ürün içindeki payı ya sabit kaldığı ya da çok az değiştiği için, hizmet sektörünün toplam işgücü payındaki mutlak ve nispi artışın sektörün toplam ürün payındaki artıştan önemli miktarda büyük olduğu sonucu çıkarılabilir.

Kuznets'in Tablo - 3 deki verilere dayanarak ulaştığı sonuçlar bunlardır. (19)

Bir kere daha tekrar etmek pahasına, bir noktanın belirtilmesinde yarar vardır: sanayi sektörü, Kuznets'te, ulaştırma ve haberleşme alt-sektörünü de kapsadığı için, bu sektörün gerek toplam ürün gerekse toplam işgücü içindeki payları alt-sektörün sözü edilen toplam içindeki bağımsız payları kadar hizmet sektörünün aleyhine olarak büyümektedir. Yani, bu alt-sektör sanayi içinde değil de hizmet sektörü içinde yer almış olsaydı, sanayi sektörünün toplam ürün ve toplam işgücü payları bu alt-sektörün ürün ve işgücü payları kadar azalacak, buna karşılık hizmet sektörünün payları aynı miktarlarda artacaktı.

Alt-sektörlerin toplam ürün içindeki kendi payları hakkında yeterli bilgi olmadığı için, toplam ürün bakımından sektörler payında ne büyüklükte bir fark olabileceği üzerine fazla bir şey söyleyebilecek durumda değiliz. Toplam işgücü bakımından ise bu farkın zengin ülkeler için yüzde 5 - 6 civarında olduğunu söylemek mümkündür (20). Yani, Kuznets'te sanayi sektörü ulaştırma ve haberleşme alt-sektörünü kapsıyor olmasaydı, bu sektörün toplam işgücü içindeki payı yüzde 5 - 6 kadar daha küçük, hizmetler sektörünün payı ise yüzde 5 - 6 kadar daha büyük olacaktı. Sektörlerin ürün payları bakımından da bu büyüklükte bir fark olacağını varsayarsak, sektörlerin her birinin ürün ve işgücü paylarının birbirleriyle karşılıklı durumları üzerine söylenenler aynen geçerli kalmakta devam eder. Oysa, her bir sektörün ülkenin toplam ürünü ve toplam işgücü içindeki payları bu miktar kadar değişeceği (sa-

(19) Ibid., S. 107 - 108, 110, 111,

(20) Bk. Clark, op. cit., S. 503, ve Ch. IX, Table - III, S. 510 - 520. Kuznets, op. cit., Table - 3.2, S. 106 - 107.

nayi sektörü payı azalacağı, hizmetler sektörü payı artacağı) için, yukardaki bu sektörlerin ürün ve işgücü paylarına ilişkin ifadelerin bazılarında bir ölçüde farklar olabilir. Ne var ki, uzun dönem itibariyle bu alt-sektörde işgücü payları bakımından büyük bir değişme olmadığı gözönünde tutulursa, bu farkların pek önemli olmayacağı kabul edilebilir.

Simon Kuznets, ülkelerin endüstriyel bünyelerinde uzun dönemde meydana gelen değişiklikler ya da farklılaşmalar hakkındaki yine geniş ölçüde Clark'ın verilerine dayanarak şekillendirdiği görüşlerini diğer bir eserinde (21) şöyle özetlemektedir: ekonomilerin endüstriyel bünyelerindeki değişme ya da farklılaşmalar işgücü, sermaye ve yaratılan gelirin sektörler arasındaki dağılımına bakmak suretiyle incelenebilir. Bunlardan birincisi hakkında en çok bilgi bulunanı ve kavramsal güçlükler bakımından en az ürkütücü olanıdır. Çeşitli sektör ve alt-sektörlerdeki sermayeler hakkındaki bilgiler son derece kıttır. Milli gelirin sektörler arası dağılımı hakkında daha bol bilgi olmakla beraber, sabit fiyatlarla ifade edilen toplamlara ulaşmak büyük güçlüklerin aşılmasını gerektirir. Bu itibarla, endüstriyel bünyedeki değişmeleri özetlemenin en pratik yolu ilk önce ve esas itibariyle işgücünün, ve ancak ikinci derecede milli gelirin, endüstriyel dağılımındaki değişikliklere bakmak olabilir. Buna göre, birinci olarak kişi başına düşen gelirin önemli miktarda artışlar gösterdiği ülkelerde tarımda faal işgücü oranı düşmekte tarım dışı endüstrilerde faal işgücü oranı yükselmektedir. Sektörler arası kaymalar gerçekten dikkati çekiçidir. Örneğin, A. B. Devletlerinde tarımın toplam işgücü içindeki payı 1820 de yüzde 70 üstünde iken 1940 da yüzde 20 nin altındadır. Japonya da bu pay 1870 de yüzde 72 nin üstünde bulunurken 1930 ların ortalarında yüzde 30 dan daha küçüktü. İkinci olarak, ülkelerin endüstriyel bünyelerini daha yakın bir tarihte karşılaştırdığımızda, kişi başına düşen gelirle tarımdaki işgücü payı arasında yakın bir ters ilişki bulunduğunu görürüz: bunlardan birincisi ne kadar yüksekse ikincisi o kadar düşük, ne kadar düşükse o kadar yüksektir. Böylece, Hindistan, Çin, Endonezya ve Latin Amerikanın bir çok fakir ülkesinde tarımın işgücü payı yüzde 60-70 arasındadır, buna karşılık, kişi başına düşen gelirin yüksek olduğu ülkelerde, ve hatta Kanada, Avustralya ve Zelanda gibi büyük tarım ürünleri ihracatçısı olanlarında bile, genellikle yüzde 30 un hayli altındadır. Üçüncü olarak, tarımın işgücü payı az gelişmiş ül-

(21) *Economic Growth and Structure*, Heinemann Educational Books Ltd., London 1966.

kelerde bugün bu derece yüksek olduğuna göre, bu pay geçmişte çok daha yüksek olamazdı : şimdi yüzde 70 ise, bundaki mutlak düşme geçen yüzyıl boyunca A. B. Devletlerindeki yüzde 50 lik düşmeye yaklaştırmaya başlamış olamazdı. Buradan şu sonuç çıkar : bugünün az gelişmiş ülkelerinde geçen yüzyıl boyunca kişi başına düşen gelirdeki (şayet olmuşsa) mütevazı bir yükselme ile tarımın işgücü payındaki (şayet olmuşsa) mütevazı bir düşme arasında bir ilişki mevcut bulunmuş olmak gerekir. Dördüncü olarak, tarımda işçi başına düşen ürün tarım dış endüstrilerde, bunların bütünü itibarıyla, işçi başına düşen üründen genel olarak daha düşüktür, ve bu sektörün büyüme hızı madencilik, imalat sanayi ulaştırma ve haberleşme kesimleri gibi bir çok tarım dışı endüstrilerdeki büyüme hızı kadar yüksek değildir. Buradan çıkan sonuç şudur : tarımın uzun dönemde milli gelir içindeki payı işgücü payından daha fazla düşmüş olabilir. (22)

Tarım dışı endüstrilerin toplam işgücü ve toplam ürün payları büyümüş ve hakim duruma gelmiş ülkelerin tarım dışı sektörlerindeki dağılımlarda görülen bazı önemli trendlere gelince, madencilik ve imalat sanayiinin toplam işgücü içindeki payları önemli miktarlarda artmış, fakat son on yıllar boyunca bu artışlar durmuş ya da yavaşlamıştır. Ulaştırma ve haberleşme endüstrilerinin işgücü payları da büyümüş, fakat Birinci Dünya Savaşından sonra ya da hatta ondan önce kararlı bir hal almışlardır; ne var ki, bunların payları, işçi başına son derece yüksek yoğunlukta sermaye ve ürün düşmesi ve işçi başına düşen ürünün gözetilici yükseklikteki büyüme hızı dolayısıyla, zaten hiç bir zaman önemli bir büyüklüğe ulaşmamıştı. Ticaret kesminin ve işalemi hizmetleri, kişisel hizmetler, serbest meslek hizmetleri ve devlet kuruluşlarının hizmetleri gibi dağıntık hizmet kesimlerini içine alan diğer hizmet endüstrilerinin payları devamlı olarak büyümüşler ve son on yıllarda da büyümeye devam etmişlerdir. Genel olarak ifade etmek gerekirse, tarım dışı sektörlerin milli gelir içindeki paylarının trendleri, madencilik, imalat sanayii ve kamu hizmetleri (public utilities) gibi teknolojik bakımdan ileri sektörlerdeki işçi başına prodüktivitedeki büyük artışlardan dolayı bu sektörler dışında, işgücü içindeki paylarının trendlerini izlemiştir. (23)

Tablo - 4 de yer alan ve farklı gelişme seviyelerinde 33 ülkeden yalnız dördünde (Romanya, Türkiye, Arjantin, Hindistan) tarımda faal nüfusta azalma yerine artma görülmektedir. Türkiye

(22) Ibid., S. 23 - 25.

(23) Ibid., S. 25 - 26.

üzerinde diğer bir makalede ayrıca duracağız. Romanya'yı ise, bu ülke için hem çok kısa ve hem de sonu yakın zamanlara kadar gelmeyen bir süre söz konusu olduğu için, bir yana bırakabiliriz. Diğer iki ülkeye gelince, Clark'a göre, Arjantinde 1914 ve 1947 yılları arasında tarımda faal nüfusta meydana geldiği görülen artma, bir ölçüde, ekonomik kuruluştaki düzen bozukluğunun sonucu olabilir. Bu uzun dönem içinde hiçbir sayım yapılmamış olmasının da belki bazı yanlışlıklara yol açmış olduğu düşünülebilir. 1914 deki oranın yanlış bir şekilde alçak saptanmış olduğu da akla gelebilir. Avustralya için de (aynı tarihlerde) buna yakın bir oranın söz konusu olması modern zengin bir tarım ülkesi için böyle bir durumun ihtimal dışı olmayabileceğini akla getirebilir. (24)

Hindistanda diğer ülkelerde görülenden çok farklı bir eğilim görülmektedir. 1881-1911 yılları arasında tarımda çalışan nüfus oranında gerçekten dikkati çekici bir yükselme olmuştur, ve bu yıllar arasında teessüs eden oran o tarihten bu yana değişmemiş bulunuyor. Oysa, 1881-1921 tarihleri arasında, her ne kadar son tarihten bu yana yavaşlamış ise de, adam başına düşen gelir artmakta bulunmuştur. Burada bir paradoksla karşılaşılmaktadır. Clark bu durumun Hindistanın iktisat tarihine özgü iki olayla açıklanabileceğini belirtir: demiryolu inşaatı Hindistanda oldukça geç başlamıştı. Haberleşme ve ulaştırma usul ve araçları Hindistanda 1881 yılında henüz geniş ölçüde geri ve ilkelidi. Ulaşım masrafları çok yüksekti; bu durum ülkenin pek çok bölgesinde ekonomik bakımdan kendi kendine yeterli olma zorunluluğuna yol açıyor ve bu da çeşitli el zanaatlarını yürüten çok sayıda insanın iş görmesini gerekli kılıyordu. Modern ulaştırma ve haberleşme sistemi bütün ülkeye yayılmaya başlayınca, ülkede köklü ekonomik değişiklikler meydana geldi; bunun sonucu olarak ticaret hadleri büyük ölçüde tarımın lehine döndü. Büyük sayıda zanatkârın imal ettikleri şeylerin yerini ucuz sanayi mamulleri aldı, bunlar daha evvel dışardan geliyordu; daha sonraları gittikçe artan ölçüde kıyılardaki sanayi şehirlerinde imal edilmeye başlandılar. Aynı zamanda artan ve ucuzlayan ulaşım imkânları tarım ürünleri ihracını teşvik edip arattırdı. Daha sonraları 1880 lerdeki sulama tesislerinin artmasıyla birlikte tarımda çalışanların sayıları daha da arttı. (25)

Sözü edilen dört ülke bir yana bırakıldığında, geriye kalan 29 ülkenin 28 inde hizmet kesiminde artma, beşinde sanayi kesiminde azalma (Yeni Zelanda 1881-1945 : 38-32, Almanya 1907-1933 :

(24) Clark, op. cit., S. 498.

(25) Ibid., S. 499.

50-43, Meksika 1921-1940 : 14-13, Şili 1920-1940 : 30-27, Filipinler 1939-1948 : 14-13) olduğu, üçünde sanayi kesiminde ve birinde hizmet kesiminde herhangi bir değişme olmadığı (İsviçre 1880-1941 : 45-45, Portekiz 1890-1940 : 23-23, Bulgaristan 1910-1934 : 14-14, Yunanistan 1920-1929 : 26-26) görülmektedir.

Bu ülkelerin, birinin (Yunanistan) istisnası ile, hepsinde azalma ve değişmeme durumlarının artma yönünde değiştiği gözönüne alınırsa, uzun dönemde tarım kesimindeki faal nüfusun toplam faal nüfus içindeki nispi payının azalmasını, sanayi ve hizmet kesimlerindeki faal nüfusun artmasını, gelişmenin bir işaret ve ölçüsü olmak üzere, genel bir eğilim olarak kabul etmek mümkündür.

Uzun dönemde, iktisadi gelişme sürecinin sonucu olarak, iktisadi bünyede, çeşitli ülkeler için farklı ölçüde olmak üzere, değişme meydana geldiğini görmüş bulunuyoruz. Bu bünye değişikliği kişi başına ürün (veya gelir) artışı ile birlikte olduğuna ve artan gelirle birlikte tarımsal ürünlere duyulan talep azalıp önce sanayi ürünlerine daha sonra hizmet kesimi hizmetlerine duyulan talep arttığına göre, çeşitli ülkelerin kişi başına düşen gelir bakımından farklılıklarının bunların iktisadi yapı bakımından farklılıklarında da yansımaları gerekir. Diğer bir ifadeyle, kişi başına düşen gelirleri birbirine yakın ülkelerin ekonomik bünyeleri bakımından da birbirlerine benzer durumda olmaları icabeder. Ekonomik bünyeden söz ettiğimiz zaman, üç büyük sektör arasında dağılan toplam faal nüfusun nispi bileşimini ve bu sektörlerin toplam milli ürüne nisbi katkılarını aynı zamanda kaastetmekte olduğumuzu bir kere daha belirtelim.

Şimdi, biraz evvel sözünü ettiğimiz durumun gerçekten söz konusu olup olmadığını saptamak için, önce bunları kişi başına düşen milli gelirlerinin 1965 yılındaki büyüklüklerine göre sıralıyor, ve sonra kişi başına düşen milli gelirleri 1500 dolar +, 800 dolar +, 500 dolar, + 100 dolar +, ve nihayet — 100 dolar diye beş gruba ayırıyoruz.

Ülkelerin sıraları ve yer aldıkları gruplar Tablo-5 de görülmektedir.

Ele alınan 40 ülkenin 1960 başlarındaki milli hasıla (GSMH) ve faal nüfuslarının (işgüçlerinin - labor force) ekonominin çeşitli kesimlerinde ve bunları kapsayan üç büyük sektör arasında nasıl dağılmakta oldukları Tablo-6 da görülmektedir. Tablo-6 a alt faaliyet kolları arasındaki, 6 b ve 6 c üç büyük sektör arasındaki nispi dağılımları göstermektedir. 6 b ve 6 c arasındaki fark, ulaştırma ve haberleşme alt sektörünün birincisinde Hizmet Sektöründe,

Tablo — 5

Alınan 40 ülkenin 1965 Yılında Kişi Başına Düşen Millî Gelirlerinin Büyüklüklerine Göre Sıralanışı ve İçinde Yer Aldıkları Gruplar

I. Grup

1500 Dolar +

1. A. B. Devletleri	2800 dolar	
2. İsveç	2201	» (GSMH)
3. İsviçre	1928	»
4. Kanada	1825	»
5. Yeni Zelanda	1706	»
6. Danimarka	1652	»
7. Avustralya	1620	»

II. Grup

800 Dolar +

8. Norveç	1453 dolar	
9. İngiltere	1451	»
10. Batı Almanya	1436	»
11. Fransa	1406	»
12. Finlandiya	1399	»
13. Belçika	1270	»
14. Hollanda	1265	»
15. Avusturya	970	»
16. İtalya	883	»

III. Grup

500 Dolar +

17. İrlanda	783 dolar	
18. Venezuela	745	»
19. Arjantin	740	»
20. Japonya	696	»
21. İspanya	594	»
22. Yunanistan	566	»
23. Şili	515	»

IV. Grup

100 Dolar +

24. Portekiz	351 dolar
25. Meksika	272 »
26. Türkiye	244 »
27. Filipinler	219 »
28. Brezilya	217 »
29. İran	211 »
30. Cezayir	195 dolar (1964)
31. Irak	193 » (1964)
32. Tunus	179 »
33. Fas	174 »
34. Suriye	156 » (1963)

V. Grup

— 100 Dolar

35. Tayland	105 dolar
36. Mısır	96 »
37. Güney Kore	88 »
38. Pakistan	89 »
39. Hindistan	86 »
40. Endonezya	85 »

Kaynak : *Yearbook of National Account Statistics*, 1966, United Nations Publication, Sales No. E. 67. XVII. 14.

kincisinde Sanayi Sektörü içinde yer alıyor olmasıdır. (Tablo - 6'deki ülkeleri başlıca sosyalist ülkelerle genel bir karşılaştırma için tabloların sonlarına sosyalist ülkeler eklenmiştir).

Bu tablolarda aynı zamanda her sektörün toplam milli hasılaya nispi katkısının (% katkısının) aynı sektörün toplam faal nüfus içindeki nispi payına (% payına) oranları (MH/FN) verilmiştir. Bu oran bir nevi genel bir verimlilik ölçüsü sağlamaktadır. Şöyle ki : Tarım, Sanayi ve Hizmet sektörlerinin ülkenin toplam milli hasılasına nispi katkıları sırasıyla % 30, % 30, % 40, toplam faal nüfus içindeki nispi payları da yine % 30, % 30, ve % 40 olsa, bu, faal nüfusun yüzde birinin her üç sektörde de toplam milli hasılaya katkısının *aynı ve bir* olması demektir. Şimdi toplam milli hasılanın sektörler bileşiminin aynı kaldığını, toplam faal nüfusun Tarım : % 45, Sanayi : % 30, Hizmetler : % 25 (bundan böyle bu

dağılımları Tx - Sy - Hz, örneğin, 45 - 30 - 25 şeklinde göstereceğiz) oranlarında dağıldığını varsaysak, bu durumda Tarımda ülke genel ortalamasına göre nispi verim : $30/45 = .66$, Sanayide : $30/30 = 1.00$, Hizmetlerde : $40/25 = 1.60$ olurdu. Verimlilik oranlarının her üç sektör için **bir**, ikisi için **bir**'den büyük veya küçük olması mümkündür; fakat üçünün birden **bir**'den büyük veya küçük olması mümkün değildir.

Bir ülkenin toplam milli hasılasının sektör bileşimi 40 - 30 - 30 iken, toplam faal nüfusunun sektör dağılımı 50 - 25 - 25 olsa, toplam faal nüfusun yüzde ellisi tarımda diğer yüzde 50 sinin sanayi ve hizmet sektörlerinde yarattığının $2/3$ si kadar ürün veya değer yaratıyor demektir. Böyle bir durumda bu ülkenin kişi başına düşen ürün miktarını arttırabilmesi için, tarım sektöründen diğer sektör- lere, 40/50 oranını küçültecek şekilde işgücü kaydırması gerekir. Bu, kapalı ekonomi varsayımı altında, ekonominin tarım dışı sektörlerinde istihdam ve üretimin artırılabilmesinin tarımda sağlanacak yüksek verimliliklere bağlı bulunduğu değişik bir şekilde ifadesinden başka bir şey değildir.

Bu kısa açıklamalardan sonra, tabloların incelemesine geçebiliriz. (Tablo - 6, 7)

Bu uzun ve ayrıntılı tablolara dayanılarak bazı anlamlı sonuçlara varabilmek için, bunların bir özetini teşkil etmek üzere, toplam milli hasıla ve faal nüfusun üç büyük sektör arasındaki dağılımlarının Grup ortalamalarını almak yoluna gidilebilir. Tablo - 7 bu amaçla tertiplenmiştir. Basit aritmetik ortalama almanın bazı önemli bireysel farklılıkları gözlerden saklanmak gibi bir mahzuru olmakla beraber, burada elde ettiğimiz ortalamalardan özellikle ikincisi faal nüfus dağılımı ortalaması) hayli anlamlı ve kararlı bir genel eğilimin varlığını ortaya koyacak bir niteliğe sahip görünmektedir. Aynı şey, bir ölçüde daha az kesinlikle olmakla beraber, birinci ortalama için de söylenebilir.

Kişi başına düşen gelirin artışı ile birlikte ekonominin gerek milli hasıla gerekse faal nüfus olarak bütünü içinde tarım sektörünün nispi öneminin azaldığını, buna karşılık sanayi ve hizmet sektörlerinin nispi önemlerinin gittikçe arttığını bu tablodan açıkça görmekteyiz. Böylece, yukarda sözü edilen gelirle yapısal değişme arasındaki ilişkinin varlığı ortaya çıkmış oluyor.

1. Gelişmiş zengin ülkelere daha az gelişmiş fakir ülkelere indikçe tarım sektörünün toplam milli hasıla içindeki payı hızla artmaktadır : 10, 10, 20, 30, 45 (yuvarlak hesap). Birinci ve ikinci grup ülkelerle beşinci grup ülkeler arasındaki fark 1 e 4.5 tur.

Tablo — 7

Toplam Millî Hasıla ve Faal Nüfusun Üç Büyük Sektör Arasındaki Dağılımlarının Grup Ortalamaları, 1960, (%)

A. Ulaştırma ve Haberleşme «Hizmetler» İçinde				B. Ulaştırma ve Haberleşme «Sanayi» İçinde			
I. Grup	T	S	H	T	S	H	
MH	10.0	— 41	— 49.0	10.0	— 47.0	— 43.0	
FN	13.5	— 38	— 48.5	13.5	— 45.5	— 41.0	
MH/FN	.74	— 1.08	— 1.01	.74	— 1.03	— 1.05	
II. Grup							
MH	11	— 44.5	— 44.5	11.0	— 53.0	— 36.0	
FN	19	— 44.0	— 37.0	19.0	— 51.0	— 30.0	
MH/FN	.58	— 1.01	— 1.20	.58	— 1.04	— 1.20	
III. Grup							
MH	20.5	— 31.5	— 48.0	20.5	— 39.5	— 40.0	
FN	37.5	— 28.0	— 34.5	37.5	— 33.5	— 29.0	
MH/FN	.54	— 1.12	— 1.40	.54	— 1.18	— 1.40	
IV. Grup							
MH	28	— 26.0	— 46.0	28.0	— 32.5	— 39.5	
FN	61	— 16.5	— 22.5	61.0	— 23.5	— 15.5	
MH/FN	.46	— 1.58	— 2.04	.46	— 1.73	— 1.93	
V. Grup							
MH	44	— 18.0	— 38.0	44.0	— 24.0	— 32.0	
FN	72	— 9.0	— 19.0	72.0	— 11.5	— 16.5	
MH/N	.61	— 2.00	— 2.00	.61	— 2.09	— 1.94	

- Açıklama : 1) A. $\left\{ \begin{array}{l} 7 - 43 - 50 \\ 34 - 22 - 44 \end{array} \right\}$ ve B. $\left\{ \begin{array}{l} 7 - 47 - 46 \\ 34 - 27 - 39 \end{array} \right\}$
millî hasıla ve faal nüfus yüzde payları ile Venezuela yer aldığı Grubun (III) diğer ülkelerinden büyük ölçüde farklı olduğundan, Grubun ortalamaları bulunurken hesaba katılmamıştır..
- 2) A. $\left\{ \begin{array}{l} - 51 - 30 \\ - 16 - 29 \end{array} \right\}$ ve B. $\left\{ \begin{array}{l} - 57 - 24 \\ - 23 - 22 \end{array} \right\}$
sanayi ve hizmet sektörleri yüzde payları ile Irak Grubun (IV) diğer ülkelerinden çok farklı olduğundan, Grubun sanayi ve hizmet sektörleri ortalamaları alınırken hesaba katılmamışlardır. Her iki ülkenin sanayi sektörlerinin millî hasıla paylarının yüksekliği petrol üretiminden ileri gelmekte olup İmalat Sanayi alt-sektörünün gelişmişliği ile alakalı değildir.
- 3) A. $\left\{ \begin{array}{l} - 16 - 45 \\ - 4 - 12 \end{array} \right\}$ ve B. $\left\{ \begin{array}{l} - 23 - 38 \\ - 5 - 11 \end{array} \right\}$
sanayi ve hizmet sektörleri yüzde payları grubun (V) diğer ülkelerinkilerden çok farklı olan Tayland da ortalamalar bulunurken hesaba katılmamıştır.

2. Tarım sektörünün toplam faal nüfus içindeki payı bakımından da aynı hızlı artışı ve yüksek farkı görmekteyiz : 15, 20, 40, 60, 70, (yuvarlak hesap).

3. Gelişmiş zengin ülkelerden daha az gelişmiş fakir ülkelere doğru sanayi sektörünün toplam milli hasıla içindeki payı, yukarıdaki artış hızında olmamakla beraber, önemli bir ölçüde azalmaktadır : 40, 45, 30, 25, 20 (yuvarlak hesap). Zengin ülkelerle en fakir ülkeler arasındaki fark 2 - 2.5 a 1 dir.

4. Sanayi sektörünün toplam faal nüfus payı ise tarım sektöründekine yakın fakat ters yönde bir farkı meydana getiren bir hızla azalmaktadır : 40, 45, 30, 15 10 (yuvarlak hesap). Zengin ülkelerle en fakir ülkeler arasındaki fark 4 - 4.5 a 1 dir.

5. Hizmetler sektörünün toplam milli hasıladaki payı bakımından zengin ülkelere fakir ülkeler arasında önemli bir fark görülmemektedir : 50, 45, 50, 45, 40 (yuvarlak hesap).

6. Hizmetler sektörünün toplam faal nüfus payı ise yine önemli bir fark meydana getirecek şekilde azalmaktadır : 50, 35, 35, 25, 20 (yuvarlak hesap). En zengin ülkelerle fakir ülkeler arasındaki fark 5 e 2.5 - 2 dir.

7. Gelişmiş zengin ülkelerle azgelişmiş fakir ülkeler arasında sektörlerin verimlilikleri bakımından, böyle bir inceleme yapmadan sanılabileceğinin aksine, büyük fark vardır. Azgelişmiş ülkelerde tarım sektörü ile sanayi ve hizmet sektörleri arasındaki verimlilik farkı, gelişmiş ülkelerin aynı sektörleri arasındaki verimlilik farkından çok büyüktür.

8. Sektörler arası verimlilik farkının sonucu olarak sektörler arası gelir dağılımı bakımından da gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasında büyük fark vardır. Gelişmiş ülkelerde tarım sektöründe çalışanlarla diğer sektörlerde çalışanlar arasındaki gelir farkı büyük değilken, azgelişmiş ülkelerde bu fark çok büyüktür.

9. Azgelişmiş ülkelerde faal nüfusun çok büyük bir kısmının tarımda çok düşük bir üretim seviyesinde faaliyette bulunuyor olması, bu ülkelerde diğer sektörlerle kaynak sağlanmasını ve nüfus aktarılmasını hemen hemen imkansızlaştırmaktadır. Oysa, gelişmiş ülkelerin böyle bir problemleri yoktur. Tarım sektörünün gerek milli hasıla gerekse toplam faal nüfus içindeki payları bu ülkelerde durmadan azalmakta, ve iki grup ülke arasındaki fark devamlı olarak büyümektedir.

Bugünkü gelişmiş ülkeler geçmişte az gelişmiş durumda olduklarına göre, bunların geçmişteki durumları ile zamanımızın az-

gelişmiş ülkelerinin bugünkü durumları arasında benzerlikler olması gerekir. Bunu basit bir karşılaştırma ile göstermek mümkündür. Karşılaştırmayı önce milli hasıla (veya milli gelir) sonra da faal nüfus bileşimlerine bakarak yapalım.

A. Millî Hasıla Karşılaştırması :

		T	S	H			
V. Grup	1960	: 44	18	38	}	(26)	(Ulaştırma ve Haberleşme Hizmetlerinin içinde)
İngiltere	1770	: 45	24	31			
Fransa	1789 — 1815	: 50	20	30			
İsveç	1869 — 1871	: 43	16	41	}	(27)	»
Danimarka	1870 — 79	: 45	—	55			
Kanada	1870	: 45	24	32			
Yeni Zelanda	1901	: 47	18	35			
V. Grup	1960	: 44	24	32	}	(28)	(Ulaştırma ve Haberleşme Sanayi Sektörü İçinde)
İsveç	1861 — 65	: 39	17	44			
İtalya	1896 — 1900	: 47	22	31			
IV. Grup	1960	: 28	26	46	}	(29)	(Ulaştırma ve Haberleşme Hizmetlerinin içinde)
İngiltere	1801	: 32	23	45			
Almanya	1860 — 69	: 32	24	44			
Norveç	1910	: 24	25	56	(30)		
III. Grup	1960	: 20.5	31.5	48	}	(31)	(Ulaştırma ve Haberleşme Hizmetlerinin içinde)
İngiltere	1841	: 22	34	44			
Almanya	1905 — 14	: 18	39	43			
Hollanda	1913	: 16	33	51			
III. Grup	1960	: 20.5	39.5	40	}	(32)	(Ulaştırma ve Haberleşme Sanayi İçinde)
Avustralya	1861 — 65	: 22	—	47			
A. B. D.	1869 — 79	: 20	33	47			

B. Faal Nüfus Karşılaştırması (*)

V. Grup	1960	: 72	9	19	}	(33)	(Tarımda Çalışan Kadınlar)
Japonya	1877 — 82	: 83	6	11			
İtalya	1871	: 62	24	14			
Macaristan	1900	: 59	17	24	(34)		Dahil
İsveç	1870	: 55	12	33	(34)		Hariç
V. Grup	1960	: 72	11.5	16.5	}	(35)	Dahil
A. B. D.	1840	: 68	32	—			
Japonya	1872	: 85	6	9			

(26) S. Kuznets, *Modern Economic Growth*.

(27) S. Kuznets, *Six Lectures*.

(28) *Mod. Eco. Growth*.

(29) *Ibid.*

(30) *Six Lectures*.

(31) *Mod. Eco. Growth*.

(32) *Ibid.*

(*) Birinci halde Ulaştırma ve Haberleşme H., ikinci halde S. içinde

(33) *Six Lectures*.

(34) *Mod. Eco. Growth*.

(35) *Ibid.*

		T	S	H	
IV. Grup	1960	: 61	16.5	22.5	Dahil
Norveç	1875	: 59	19	22	»
İtalya	1871	: 62	24	14	»
A. B .D.	1870	: 50	25	25	»
Kanada	1871	: 50	13	37	»
Macaristan	1900	: 59	17	24	»
G. Afrika Bir.	1911	: 59	16	25	»
III. Grup	1960	: 37.5	28	34.5	»
İngiltere	1801	: 35	29	36	Hariç
Danimarka	1901	: 42	28	30	»
Avustralya	1871	: 37	33	30	Dahil
III. Grup	1960	: 37.5	33.5	29	»
İsveç	1910	: 41	36	23	Hariç

Bu basit karşılaştırma bize bugünkü az gelişmiş ülkelerin gelişme seviyelerinin bugünün gelişmiş ülkelerinininl gene, olarak, 1870-80 lerdeki seviyelerine benzediğini göstermektedir. Buradan iki grup ülke arasında gelişme seviyeleri itibariyle, kabaca ve genel olarak, 80-90 yıllık bir zaman farkı olduğu sonucu çıkarılabilir. Nitekim, Birleşmiş Milletler İktisat uzmanlarından S. J. Patel bir incelemesinde bugünkü gelişmiş ülkelerin 1850 yılındaki milli hası-lalarının sektör paylarını, ortalama olarak, tarım : % 40, sanayi : % 20, ekonominin geriye kalan kısmı : % 40 (40 - 20 - 40) olarak hesaplamıştı (40). Bizim hesaplarımıza göre de dördüncü ve beşinci grupların 1960 yılı için milli hasıla sektör payları ortak ortalaması : 36 - 22 - 42 dir. Son olarak şunu da belirtelim ki, faal nü-fusun sektörler arası dağılımı bakımından gelişme seviyelerinin zaman farkı, muhtemelen, 100 yılı bulur ve aşar.

Patel, biraz önce andığımız incelemesinde, gelişmiş ülkelerin milli hası-lalarının 1960 yılındaki ortalama sektör bileşimini 10-40 - 50 (bizim hesaplarımıza göre, birinci grup ülkeler ortalaması : 10-41 - 49, birinci ve ikinci grup ülkeler ortak ortalaması : 10-43 - 47 dir) olarak hesaplamakta ve bunun önümüzdeki 100 yıl boyunca 2060 yılında 1 - 17 - 82 olacak şekilde değişeceğini tahmin etmek-

(36) *Six Lectures.*

(37) *Mod. Eco. Growth.*

(38) *Six Lectures.*

(39) *Mod. Eco. Growth.*

(40) «World Economy in Transition (1850-2060)», *Socialism, Capitalism and Economic Growth - Essays presented to Maurice Dobb*, Ed. by C. H. Feinstein, Cambridge University Press, 1967, içinde S. 267.

tedir. Yazar bu tahmini, belli gelir seviyelerine ulaşıldığında ilk önce tarımsal daha sonra endüstriyel olanlarına olmak üzere, maddi ürünlere duyulan taleplerin (doyum noktalarına varılmış olacağı için) azalacağı ve dolayısıyla bu ürünlerin üretimlerinin kısılacağı yolundaki (geçmiş gelişme ile de desteklenen) teorik düşünceye dayandırmaktadır. Gelişmiş ülkelerde gelişmenin böyle bir yol izleyeceği sırada azgelişmiş ülkelerde tarımsal üretimin, tarımda faal nüfus sayısında önemli bir azalma ile birlikte, daha, uzunca bir süre artması, tarım dışı üretim içinde endüstriyel üretimin hizmet sektörü üretiminden daha hızlı bir tempo ile artması beklenebilir.

Gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde son yıllardaki ekonomik bünye değişmelerinin mahiyet ve hızını, ve iki grup ülke arasında ne gibi benzerlik veya farklar olduğunu görmek için, milli hasılanın (GSMH) 1950 - 1965 yılları, faal nüfusun 1950 - 1960 yılları arasındaki sektörler arası yüzde dağılımlarında meydana gelmiş değişmeleri tespit etmek üzere, ayrı bir tablo (Tablo - 8) tertip etmiş bulunuyoruz. Verilen tablonun sol yanında Ulaştırma ve Haberleşme alt-kesiminin Hizmet Sektöründe, sağ yanında Sanayi Sektöründe yer alıyor olmasına göre saptanmıştır. Karşılaştırmamızda tablonun sol yanını kullanacağız. (Tablonun sonuna karşılaştırma amacıyla başlıca sosyalist ülkeler de eklenmiştir).

Tabloda yer alan (sosyalist ülkeler hariç) 40 ülkeden 36 sının milli hasılalarının, 29 unun faal nüfuslarının üç büyük sektör arasındaki dağılımları hakkında bilgi mevcuttur. Bu bilgilere göre :

1. Tarımın milli hasılaya katkı oranı 36 ülkenin 32 sinde düşmekte, 2 sinde aynı kalmakta, 2 sinde artmaktadır. Aynı kalan ülkeler Brezilye (29) ve Hindistan (51) dir. Artan ülkeler Arjantin (14 - 17) ve Endonezya 54 - 56) dır.

2. Sanayi sektörünün milli hasılaya katkı oranı 36 ülkenin 27 sinde artmakta, 5 inde aynı kalmakta, 4 ünde azalmaktadır. Aynı kalan ülkeler Kanada (40), Norveç (39), Belçika (42), Irak (50), Fas (27) dir. Azalan ülkeler A. B. D. (40 - 39), Fransa (48 - 47), Cezayir (24 - 21), Endonezya (12 - 10) dır.

3. Hizmet sektörünün milli hasılaya katkı oranı 36 ülkenin 27 sinde artmakta, 1 inde aynı kalmakta, 6 sında azalmaktadır. Aynı kalan ülkeler İngiltere (49) dir. Azalan ülkeler Arjantin (49-42), Filipinler (45 - 42), Brezilya (47 - 43), İran (48 - 44), G. Kore (41 - 34). Hindistan (33 - 31) dır.

4. Tarım sektörünün milli hasılaya katkı oranı 13 gelişmiş ülkenin (I. ve II. Grup ülkeler) hepsinde azalmakta, sanayi sektörünün oranı 2 sinde azalmakta, 3 ünde aynı kalmakta, 8 indi artmakta, hizmet sektörünün oranı 12 sinde artmakta, 1 inde aynı kalmakta, hiç birinde azalmamaktadır.

5. Sanayileşme dereceleri bakımından gelişmiş ülkelerin de kendi aralarında birbirlerinden farklı oldukları gözönünde tutulursa, bu gelişmenin bunlarda beklenen gelişmeye uygun bir yönde olduğu söylenebilir.

6. 17 azgelişmiş ülkenin (IV. ve V. Grup ülkeler) 14 ünde tarım sektörünün milli hasılaya katkı oranı azalmakta, 2 sinde aynı kalmakta, 1 inde artmakta, Sanayi sektörünün katkı oranı 13 ünde artmakta, 2 sinde aynı kalmakta, 1 inde azalmakta, Hizmet sektörünün oranı 10 unda artmakta, 2 sinde aynı kalmakta, 5 inde azalmaktadır.

7. Gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasında yer alan ve orta derecede gelişmiş ülkeler diyebileceğimiz 6 ülkeden (III. Grup ülkeler) 5 inde Tarımın katkı oranı düşmekte, 1 inde artmakta, Sanayi sektörünün katkı oranı 6 sında da artmakta, Hizmetler sektörünün katkı oranı 5 inde artmakta 1 inde azalmaktadır.

8. Sırf tarım ve sanayi sektörlerinde meydana gelen değişimler gözönüne alındığında, son üç grup ülkede de yukarda ifade edilene benzer bir gelişme olduğu söylenebilir. Ancak, bu yoldaki gelişmenin gelişmiş ülkelerdeki kadar yaygın ve hızlı olmadığı da bir gerçektir.

9. Gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasındaki önemli bir fark birincilerde tarımdaki düşmenin büyük kısmının hizmet sektöründeki artışla telafi edilmesine karşılık, ikincilerde daha ziyade sanayi sektöründeki artışla telafi edilmekte olmasıdır.

10. Gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasındaki en önemli ve büyük fark, tarım sektörünün katkı oranının düşme hızının gelişmiş ülkelerde azgelişmiş ülkelerekinden çok yüksek oluşudur.

11. Son belirtilen iki fark dolayısıyla, gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasındaki aranın kapanması çok zaman isteyen ve zahmetli bir süreç olarak karşımıza çıkar.

Faal Nüfusun sektörler arası dağılımına gelince :

1. Tarım sektörünün toplam faal nüfus içindeki yüzde payı 29 ülkenin 26 sında düşmekte, 3 ünde artmaktadır. Arttığı ülkeler Ye-

ni Zelanda (16 - 18,5), Yunanistan (51 - 55.5), Hindistan 70.5 - 73) dır.

2. Sanayi sektörünün toplam faal nüfus içindeki yüzde payı 29 ülkenin 23 ünde artmakta, 5 inde azalmakta, 1 inde aynı kalmaktadır. Azaldığı ülkeler Kanada (36 - 33.5), Yeni Zelanda (36 - 35), İrlanda (25 - 22.5), Yunanistan (21 - 20), Şili (50.5 - 30) dır. Değişmediği ülke Danimarka (26.5) dır.

3. Hizmet sektörünün toplam faal nüfus içindeki yüzde payı 29 ülkenin 21 inde artmakta, 7 sinde azalmakta, 1 inde değişmemektedir. Azaldığı ülkeler Yeni Zelanda (48 - 46.5), Arjantin (43 - 42), Yunanistan (28 - 24.5), Filipinler (21 - 20.5), Tayland (12 - 11.5), Mısır (33.5 - 29), Hindistan (18.5 - 11.5) dır. Değişmediği ülke Avusturya (30) dır.

4. Tarım sektörünün toplam faal nüfus içindeki yüzde payı 14 gelişmiş ülkeden, Yeni Zelanda hariç, 13 ünde azalmakta, Sanayi sektörünün payı 11 ülkede artmakta, 2 sinde azalmakta (Kanada, Y. Zelanda), 1 inde değişmemekte (Danimarka), Hizmet sektörünün payı 12 sinde artmakta, 1 inde azalmakta (Y. Zelanda, 1 inde değişmemektedir (Avusturya).

5. Gelişmiş ülkeler için milli hasılanın sektör paylarındaki değişimleri açısından ulaştığımız sonuç (Bak. S. 196, 5.) burada toplam faal nüfusun sektörler arası dağılımındaki değişimlerle desteklenmektedir.

6. 8 azgelişmiş ülkenin 7 sinde Tarım sektörünün toplam faal nüfus içindeki yüzde payı azalmakta, 1 inde artmakta (Hindistan), Sanayi sektörünün payı hepsinde artmakta, Hizmet sektörünün payı dördünde artmakta, 4 ünde azalmaktadır.

7. Orta yerde yer alan 7 ülkeden 6 sında Tarımın payı azalmakta 1 inde artmakta (Yunanistan), Sanayi sektörünün payı 4 ünde artmakta, 3 ünde azalmakta, Hizmet sektörünün payı 5 inde artmakta, 2 sinde azalmaktadır.

8. Son üç grup ülke için milli hasılanın sektör paylarındaki değişimler açısından ulaştığımız sonuç (Bak. 196, 8), bir ölçüde, toplam faal nüfusun sektörler arası dağılımındaki değişimler bakımından da desteklenir görünmektedir.

9. Tarımdaki düşmenin diğer sektörlerdeki aratmalarla telafi edilmesi konusunda gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasında açıkça görülebilir bir fark yoktur. Her iki grup içinde bazı ül-

kelerde sanayi sektörünün, diğer bazılarında hizmet sektörünün daha kalabalıklaştığı görülmektedir.

10. Tarım sektörünün milli hasılaya katkı oranının düşme hızı bakımından gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki büyük ve önemli fark burada da mevcuttur. Tarımdaki nüfusun düşme hızı gelişmiş ülkelerde az gelişmiş ülkelerekinden çok yüksektir.

11. Bu fark, daha önce de tesbit etmiş olduğumuz gibi, az gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarının gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarına benzer ya da yaklaşan bir duruma gelmeleri için geçmesi gerekecek zamanın çok uzun olacağı gerçeğini ifade eder.

Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde toplam faal nüfusun sektörler arası dağılımı anlamındaki yapısını ve yapı farklarını gördükten sonra, faal nüfusu, son olarak, bir bakımdan daha incelemeyi konumuz açısından yararlı görüyoruz : toplam faal nüfus çalışma statüsü itibariyle ne gibi özellikler göstermektedir, ve gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında bu bakımdan ne gibi farklar vardır? Tablo - 9 bu soruların cevaplarını bulmak amacıyla tertiplenmiştir. (Tablonun sonuna karşılaştırma için sosyalist ülkeler eklenmiştir.)

Tablodaki bilgilere göre :

1. Başkaları hesabına çalışan kimseler demek olan maaşlı ve ücretlilerin toplam faal nüfus içindeki nisbetinin I. Grup gelişmiş ülkelerde yüzde sekseni aştığı, II. Grup gelişmiş ülkelerde ortalama olarak yüzde 75 civarında bir seviyeye vardığı, her iki grup ülkede işverenlerle kendi hesabına çalışan kimselerin toplam faal nüfus içindeki nisbetinin yüzde 15 - 20 yi geçmediği, tabloda gösterilen zaman aralıklarında (çoğunda 1950 - 1960 arası) yine her iki grubun istisnasız bütün ülkelerinde birinci nispetin yükseldiği, ikinci nispetin düştüğü, ve nihayet ücretsiz aile işçilerinin nispetinin önemli olmadığı, ve bunun istisnasız olarak daha da azaldığı görülmektedir. (Bu arada toplam faal nüfus da artmaktadır).

2. Gelişmiş ülkelerde maaşlı ve ücretliler grubunun toplam faal nüfus içindeki nisbetinin yükselmesi işveren ve kendi hesabına çalışanlar grubu ile ücretsiz aile işçileri grubu nisbetlerinin düşmesiyle birlikte olmaktadır. Bu, zamanla daha çok kimsenin bağımsız çalışan durumundan çıkıp bir başkası hesabına çalışır duruma girmesi demektir.

3. Böylesine bir gelişme, gelişmiş ülkelerde bir yandan tarımın ekonomideki nispi önemini kaybetmekte olması, öte yandan

küçük işletmelerin zamanla yokolup yerlerini büyük işletmelere bırakması youlndaki genel gelişme trendine uygundur, ve bu ülkeler için normaldir. (Aile işçilerinin nispeti veri iken (ya da azalır ken), kendi hesabına çalışanların nispeti düşerse, işverenlerin nispetinde bir değişme olmasa bile, başkaları hesabına çalışanların nispti yükselir. İşverenlerin nispeti düşmekte ise, bu yükseliş daha da fazla olur).

4. Azgelişmiş ülkelere gelince, bunlara ait veriler gelişmiş ülkeler hakkında olduğu gibi genel ve anlamlı ifadeler ileriye sürmeye elverişli olmaktan uzaktır. Bunlar hakkında mutlaka bir şey söylemek gerekirse, ihtiyat kaydı ile, belki şu kadarı söylenebilir : Tarım sektörünün ekonomide büyük bir yer tutması ve sanayi sektörünün gelişmemiş ve yerinin küçük olması nedeniyle, bu ülkelerde ücretsiz aile işçileri grubu ile tarımda ve sanayi sektöründe kendi hesabına çalışanların (küçük tarım üreticileri ve küçük imalatçıları) sayıları ve dolayısıyla toplam içindeki nispetleri yüksek olmak gerekir. Eğer bu böyle ise, işverenlerin ve başkaları hesabına çalışanların sayı ve nispetlerinin düşük olmaları icabeder. En gelişmiş ülkelerde bile işverenlerle kendi hesabına çalışanların tarım sektöründe en yüksek nispete ulaştıkları (Tablo - 10) gözönüne alınırsa, tarım için aynı durumun azgelişmiş ülkelerde daha da fazlasıyla söz konusu olacağı açıktır. Ne var ki, az gelişmiş ülkelerde kendi hesabına çalışanların fazlalığı gelişmişliğin değil, gelişmemişliğin sonucudur.

Millî Hasılanın Üç Büyük Sektör Arasında Dağılımı, Seçilmiş Ülkeler, Uzun Dönemler (A, a)

Millî Hasıladaki Paylar (%)

Ülkeler		Tarım	Değişme	Sanayi	Değişme	Hizmet	Değişme
I. Birleşik Krallık							
1. İngiltere ve Gal, millî gelir, takriben	1688	40	+ 5	21 ^b	+ 3 ^b	39 ^b	— 8 ^b
» » » » »	1770	45		24 ^b		31 ^b	
2. Büyük Britanya, millî gelir,	1801	32	— 10	23 ^b	+ 11 ^b	45 ^b	— 1 ^b
» » » » »	1841	22		34 ^b		44 ^b	
3. » » , » » ,	1841	22	— 16	34 ^b	+ 6 ^b	44 ^b	+ 10 ^b
» » » » »	1901	6		40 ^b		54 ^b	
4. » » , » » ,							
Aşınma ve yıpranma dahil, hata ve	1907	6	— 2	46	+ 5	48	— 3
eksikler hariç	1924	4		51		45	
» » » » »							
5. Birleşik Krallık, gayrisafî millî hasıla	1924	4	+ 1	52	+ 4	44	— 5
» » » » »	1955	5		56		39	
II. Fransa							
1. Millî gelir,	1789/1815	50	0	20 ^b	+ 5 ^b	30 ^b	— 5 ^b
» » ,	1825/1835	50		25 ^b		25 ^b	
2. Millî gelir,	1825/1835	50	— 8	25 ^b	+ 5 ^b	25 ^b	+ 3 ^b
» » ,	1872/1882	42		30 ^b		28 ^b	
3. Millî gelir,	1872/1882	42	— 7	30 ^b	+ 7 ^b	28 ^b	0 ^b
» » ,	1908/1910	35		37 ^b		28 ^b	
4. Gayrisafî yurtiçi hasıla,	1954	12	— 3	52	0	36	+ 3
» » » ,	1962	9		52		39	
III. Almanya							
1. 1913 Almanyası, millî gelir,	1860/1869	32	— 14	24 ^b	+ 15 ^b	44 ^b	— 1 ^b
» » » » ,	1905/1914	18		39 ^b		43 ^b	
2. Federal Alm. (Batı Alm.),							
Gayrisafî yurtiçi hasıla	1936	11	— 4	42 ^b	+ 10 ^b	47 ^b	— 6 ^b
» » »	1959	7		52 ^b		41 ^b	
IV. Hollanda							
1. Millî gelir,	1913	16	— 9	33	+ 7	51	+ 2
» » ,	1938	7		40		53	
2. Gayrisafî yurtiçi hasıla							
		13	— 4	47	+ 4	40	0
		9		51		40	
V. Danimarka, Safî milî hasıla							
1. Carî fiyatlarla,	1870/1874	47	— 18				

1. Carî fiyatlarla,	1870/1874	47	} — 18
» » ,	1905/1909	29	
2. Carî fiyatlarla,	1905/1909	29	} — 10
» » ,	1948/1952	19	
3. 1929 fiyatlarıyla	1870/1874	43	} — 19
» » ,	1905/1909	24	
4. » » ,	1905/1909	24	} — 6
» » ,	1948/1952	18	

VI. Norveç

1. Gayrisafî yurtiçi hasıla,	1865	34	} — 10	21 ^b	} + 5 ^b	45 ^b	} + 5 ^b
» » »	1910	24					
2. Gayrisafî yurtiçi hasıla	1910	24	} — 11	37	} + 16	39	} — 5
» » »	1956	13					

VII. İsveç

1. Gayrisafî yurtiçi hasıla,	1861/1865	39	} — 4	17	} + 21	44	} — 17
» » » ,	1901/1905	35					
2. Gayrisafî yurtiçi hasıla,	1901/1905	35	} — 25	38	} + 17	27	} + 8
» » » ,	1949/1953	10					

VIII. İtalya

1. Millî gelir,	1861/1865	55	} — 8	20	} + 2	25	} + 6
» » ,	1896/1900	47					
2. Millî gelir,	1896/1900	47	} — 22	22	} + 26	31	} — 4
» » ,	1951/1955	25					

X. A. B. D.

Maddî üretim, 1839 — 79

1. Carî fiyatlarla,		69	} — 20	31 ^b	} + 20 ^b	51 ^b
		49				
2. 1879 fiyatlarıyla,		72	} — 23	28 ^b	} + 23	51 ^b
		49				

Millî gelir ve toplam ödemeler

3. Carî fiyatlarla,	1869/79	20	} — 8	33	} + 7	47	} + 1
» » ,	1919/28	12					
4. Carî fiyatlarla,	1919/28	11	} — 2	39	} 0	50	} + 2
» » ,	1939/48	9					
5. 1929 fiyatlarıyla,	1869/78	27	} — 19	24	} + 13	44	} + 6
» » ,	1939/48	8					
6. Carî fiyatlarla,	1929	9	} — 5	42	} + 1	49	} + 4
» » ,	1961/63	4					

1. Gayrisafî millî hasıla, » » » ,	1870 1920	50 26	- 24	26 ^b 35 ^b	+ 9 ^b	24 ^b 39 ^b	+ 15
2. Gayrisafî yurtiçi hasıla, » » » ,	1926/28 1961/63	19 7	- 12	47 48	+ 1	34 45	+ 11
3. Gayrisafî yurtiçi hasıla, 1949 fiyatlarıyla, » » » ,	1926/28 1953/55	28 15	- 13	37 48	+ 11	35 37	+ 2

XI. Avustralya

Gayrisafî yurtiçi hasıla, » » » ,	1861/65 1934/35 - 1938/39						
1. Carî fiyatlarla, » » » ,		22 23	+ 1	31 33	+ 2	47 44	- 3
2. 1910/11 fiyatlarıyla, » » » ,		18 24	+ 6	31 30	- 1	51 46	- 5

XII. Japonya

1. Safî yurtiçi hasıla, » » » ,	1878/82 1923/27	63 26	- 37	16 38	+ 22	21 36	+ 15
2. Safî yurtiçi hasıla, » » » ,	1950 1962	26 14	- 12	39 49	+ 10	35 37	+ 2

XIII. S. S. C. B.

Safî millî hasıla, 1937 faktör fiyatlarıyla,	1928 1958	49 ^c 22 ^c	- 27 ^c	28 ^c 58 ^c	+ 30 ^c	23 ^c 20 ^c	- 3 ^c
---	--------------	------------------------------------	-------------------	------------------------------------	-------------------	------------------------------------	------------------

AÇIKLAMA :

A) Bu yüzelere esas olan toplamlar, ayrıca belirtilmemişse, carî fiyatlara göre hesaplanmıştır.

a) Ayrıca belirtilmemişse, Tarım = bitki üretimi + balıkçılık + ormancılık + avcılık;

Sanayi = madencilik + ima. sanayii + inşaat + (elektrik, havagazı, su) + ulaştırma ve haberleşme;

Hizmetler = ticaret + para ticareti + kişisel, eviçi, iş alemi hizm. + serbest mesl. sahipl. hizmet + devlet hizm.

b) Ulaştırma ve haberleşme hizmetler içinde.

c) Balıkçılık ve ormancılık sanayi içinde.

Kaynak : Kuznets, *Modern Economic Growth*, Tablo — 3.1, s. 88 - 93.

Tablo — 3

**Toplam Faal Nüfusun (ya da işgücünün) Üç Büyük Sektör Arasında
Dağılımı, Seçilmiş Ülkeler, Uzun Dönemler,
Toplam Faal Nüfus İçindeki Paylar (%)**

		Tarım	Değişme	Sanayi	Değişme	Hizmet	Değişme
I. Büyük Britanya							
1.	1801	35	— 12	29*	+ 10*	36*	+ 2*
	1841	23		39*		38*	
2.	1841	23	— 14	43	+ 11	34	+ 3
	1901	9		54		37	
3.	1901	9	— 2	54	+ 1	37	+ 1
	1921	7		55		38	
4.	1921	7	— 2	55	+ 2	38	0
	1951	5		57		38	
II. Fransa							
1.	1866	43	— 13	38*	+ 1*	19*	+ 12*
	1911	30		39*		31*	
2.	1911	30	— 10	43	+ 4	27	+ 6
	1951	20		47		33	
III. Belçika							
1.	1880	24	— 6	39*	+ 11*	37*	— 5*
	1910	18		50*		32*	
2.	1910	18	— 7	56		26	+ 5
	1947	11		58	+ 2	31	
IV. İsviçre							
1.	1880	33	— 11	48	+ 6	19	+ 5
	1910	22		54		24	
2.	1910	22	— 2	54	— 5	24	+ 7
	1941	20		49		31	
V. Hollanda							
1.	1899	28	— 11	36*	+ 1*	36*	+ 10*
	1947	17		37*		46*	
VI. Danimarka							
1.	1901	42	— 23	28*	+ 10*	30*	+ 13*
	1952	19		38*		43*	
VII. Norveç							
1.	1875	49	— 11	33	+ 8	18	+ 3
	1910	38		41		21	
2.	1910	38	— 13	41	+ 7	21	+ 6
	1950	25		48		27	
VIII. İsveç							
1.	1870	55	— 14	12*	+ 18*	33*	— 4*
	1910	41		30*		29*	

			41		30*		29*		
2.	1910	}	41	- 22	36	+ 14	23	+ 8	
	1950		19		50		31		
IX. İtalya									
1.	1871	}	51	- 6	35	+ 1	14	+ 5	
	1911		45		36		19		
2.	1911	}	45	- 10	36	+ 4	19	+ 6	
	1951		35		40		25		
X. A.B.D.									
1.	1840	}	68	- 17					
	1870		51						
2.	1870	}	51	- 19	30	+ 11	19	+ 8	
	1910		32		41		27		
3.	1910	}	32	- 20	41	+ 4	27	+ 16	
	1950		12		45		43		
XI. Kanada									
1.	1901	}	44	- 25	33	+ 11	23	+ 14	
	1951		19		44		37		
XII. Avustralya									
1.	1891	}	26	- 9	43	+ 5	31	+ 4	
	1947		17		48		35		
XIII. Japonya									
1.	1872	}	85	- 33	6	+ 18	9	+ 15	
	1925		52		24		24		
2.	1925	}	52	- 9	24	+ 10	24	- 1	
	1942		43		34		23		
3.	1950	}	48	- 15	27	+ 8	25	+ 7	
	1960		33		35		32		
XIV. S.S.C.B.									
1.	1928	}	71	- 31	18	+ 20	11	+ 11	
	1958		40		38		22		

*) Ulaştırma ve Haberleşme Hizmetler içinde, diğerlerinde Sanayi içinde.
Kaynak : Kuznets, *Modern Economic Growth*, Tablo - 3.2, S. 106-7.

İşgücünün Üç Büyük Sektör Arasında Dağılımı, Çeşitli Ülkelerde
Sektörlerin İşgücü Payları (%)

		Tarım	Değişme	Sanayi	Değişme	Hizmet	Değişme
I. Büyük Britanya							
1.	1841	23	— 14	45	+ 2	32	+ 12
	1901	9		47		44	
2.	1901	9	— 4	47	+ 2	44	+ 2
	1951	5		49		46	
II. Fransa							
1	1866	43	— 13	38	+ 1	19	+ 12
	1911	30		39		31	
2.	1911	30	— 10	39	+ 3	31	+ 7
	1951	20		42		38	
III. Belçika							
1.	1880	24	— 6	39	+ 11	37	— 5
	1910	18		50		32	
2.	1910	18	— 7	50	+ 1	32	+ 6
	1947	11		51		38	
IV. İsviçre							
1.	1880	33	— 11	45	+ 4	22	+ 7
	1910	22		49		29	
2.	1910	22	— 2	49	— 4	29	+ 6
	1941	20		45		35	
V. Hollanda							
1.	1899	28	— 11	36	+ 1	36	+ 10
	1947	17		37		46	
VI. Danimarka							
1.	1901	42	— 23	28	+ 10	30	+ 13
	1952	19		38		43	
VII. Norveç							
1.	1875	49	— 11	24	+ 5	27	+ 6
	1910	38		29		33	
2.	1910	38	— 13	29	+ 8	33	+ 5
	1950	25		37		38	
VIII. İsveç							
1.	1870	55	— 14	12	+ 18	33	— 4
	1910	41		30		29	
2.	1910	41	— 22	30	+ 12	29	+ 10
	1950	19		42		39	
IX. İtalya							
1.	1871	51	— 6	32	0	17	+ 6
	1911	45				23	
2.	1911	45	— 10	32		23	+ 2
	1951	35				25	
X. A.B.D.							
1.	1850	64	— 32	32	+ 8	18	+ 18
	1910	32		40		36	
2.	1910	32	— 20	18	+ 14	36	+ 15
	1950	12		32		51	
XI. Kanada							
1.	1911	43	— 24	28	+ 8	29	+ 16
	1951	19		36		45	
XII. Avustralya							
1.	1891	26	— 9	36	+ 2	38	+ 7
	1947	17		38		45	
XIII. Japonya							
1.	1872	76	— 28	8	+ 17	16	+ 11
	1912	48		25		27	
2.	1912	48	— 16	25	+ 10	27	+ 6
	1950	32		35		33	
XIV. Y. Zelanda							
1.	1881	32	— 12	38	— 6	30	+ 18
	1945	20		32		48	
XV. Almanya							
1.	1907	24	— 7	50	— 3	26	+ 10
	1933	17		47		36	
XVI. Portekiz							
1.	1890	56	— 9	23	0	20	0

XVI.	Portekiz								
1.	1890	56	— 9	23	0	20	+ 9		
	1940	47		23		29			
XVII.	İspanya								
1.	1887	69	— 19	15	+ 10	16	+ 9		
	1940	50		25		25			
XVIII.	Avusturya								
1.	1869	47	— 28	28	+ 17	25	+ 11		
	1951	19		45		36			
XIX.	Mısır								
1.	1907	70	— 9	12	+ 2	18	+ 7		
	1947	61		14		25			
XX.	Finlandiya								
1.	1910	70	— 36	17	+ 18	13	+ 18		
	1950	34		35		31			
XXI.	Çekoslovakya								
1.	1921	32	— 8	43	+ 3	25	+ 5		
	1947	24		46		30			
XXII.	Polonya								
1.	1921	63	— 12	16	+ 8	21	0		
	1931	51		24		21			
XXIII.	Meksika								
1.	1921	71	— 4	14	— 1	15	+ 5		
	1940	67		13		20			
XXIV.	Şili								
1.	1920	39	— 5	30	— 3	31	+ 8		
	1940	34		27		39			
XXV.	Brezilya								
1.	1940	68	— 12	10	+ 7	22	+ 5		
	1950	56		17		27			
XXVI.	Bulgaristan								
1.	1910	70	— 1	14	0	16	+ 1		
	1934	69		14		17			
XXVII.	Filipinler								
1.	1939	67	— 7	14	— 1	19	+ 8		
	1948	60		13		27			
XXVIII.	Yunanistan								
1.	1920	54	— 2	20	+ 2	26	0		
	1928	52		22		26			
XXIX.	Yugoslavya								
1.	1921	75	— 4	13	+ 1	12	+ 3		
	1931	71		14		15			
XXX.	Romanya								
1.	1913	67	+ 2	13	0	20	— 2		
	1930	69		13		18			
XXXI.	Türkiye								
1.	1935	70	+ 6	14	— 1	16	— 3		
	1950	76		13		13			
XXXII.	Arjantin								
1.	1914	24	+ 2	38	— 7	39	+ 5		
	1947	26		31		44			
XXXIII.	Hindistan								
1.	1881	51	+ 17	35	— 18	14	+ 1		
	1911	68		17		15			
2.	1911	68	+ 1	17	— 6	15	+ 5		
	1951	69		11		20			

Kaynak : C. Clark, *The Conditions of Economic Progress*, Third Edition, Ch. IX, Table : III, S. 510-20.

	MH	1960	15	45	42	9	6	15	10	15	54	31	60	25
	FN	1961	.40	1.22	.98	.77	1.00	.87	2.10	.40	.98	1.29	.98	1.36
	MH/FN													
Fransa	MH	1960	10	41	37	7	5	18	26	10	48	44	53	39
	FN	1962	21	31	28	8	6	13	21	21	39	40	45	34
	MH/FN		.48	1.32	1.32	.88	.87	1.00	1.23	.48	1.21	1.10	1.18	1.15
Finlandiya	MH	1960	20	35	27	9	7	10	23	20	39	40	46	33
	FN	1960	35	23	22	9	6	7	20	35	32	33	38	27
	MH/FN		.57	1.30	1.23	1.00	1.17	1.43	1.15	.57	1.22	1.21	1.21	1.22
Belçika	MH	1950	8	36	29	6	7	12	32	8	42	51	49	44
	FN	1947	13	47	41	6	8	15	11	13	53	34	61	26
	MH/FN		.62	.77	.71	1.00	.88	.80	2.91	.62	.81	1.50	.80	1.70
Hollanda	MH	1960	11	36	32	7	9	12	25	11	43	46	52	37
	FN	1960	11	32	30	10	7	14	26	11	42	47	49	40
	MH/FN		1.00	1.12	1.07	.70	1.29	.86	.96	1.00	1.02	.98	1.06	.93
Avusturya	MH	1960	12	44	41	9	6	8	21	12	53	35	59	29
	FN	1961	23	47 (İnş.)	—	—	27	—	13	23	47	40	—	—
	MH/FN		.52	.94	—	—	.52	—	1.62	.52	1.13	.88	—	—
İtalya	MH	1960	15	32	29	7	7	10	28	15	39	45	46	38
	FN	1961	29	40 (İnş.)	—	—	—	31	—	29	40	31	—	—
	MH/FN		.52	.80	—	—	—	1.45	—	.52	.98	1.50	—	—
İrlanda	MH	1960	25	30	—	—	17	—	28	25	30	45	—	—
	FN	1961	36	19	17	6	5	15	19	36	25	39	30	34
	MH/FN		.70	—	—	—	—	—	1.47	.70	1.20	1.15	—	—
Venezuela	MH	1960	7	39	11	4	4	13	33	7	43	50	47	46
	FN	1961	34	16	13	6	5	14	25	34	22	44	27	39
	MH/FN		.21	2.44	.85	.66	.80	.93	1.32	.21	1.95	1.14	1.74	1.18
Arjantin	MH	1960	17	35	32	4	8	17	19	17	39	44	47	36
	FN	1960	22	30	27	6	7	13	22	22	36	42	43	35
	MH/FN		.77	1.17	1.19	.66	1.14	1.31	.86	.77	1.08	1.05	1.09	1.03
Japonya	MH	1958	18	28	26	5	9	17	23	18	33	49	42	40
	FN	1955	41	20	18	4	15	15	15	41	24	35	29	30
	MH/FN		.44	1.40	1.44	1.25	1.80	1.13	1.53	.44	1.38	1.40	1.45	1.33
İspanya	MH	1960	27	28	24	4	7	9	25	27	32	41	39	34
	FN	1960	42	25	22	7	5	8	13	42	32	26	37	21
	MH/FN		.64	1.12	1.09	.57	1.40	1.12	1.92	.64	1.00	1.58	1.05	1.62
Yunanistan	MH	1960	25	19	17	7	7	11	31	25	26	49	33	42
	FN	1961	55	15	14	5	4	8	13	55	20	25	24	21
	MH/FN		.45	1.27	1.21	1.40	1.45	1.38	2.38	.45	1.30	1.96	1.38	2.00
Şili	MH	1960	12	26	18	3	7	20	32	12	29	59	36	52
	FN	1960	30	24	19	6	5	11	24	30	30	40	35	35
	MH/FN		.40	1.08	.95	.50	1.40	1.82	1.33	.40	.97	1.48	1.03	1.50

		Madencilik İma. San. Elek. Su												
		Tarım	Hizm.	İmalat	İnşaat	Ulaştırma	Ticaret	Diğer	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Sanayi	Hizmetler	
		(1)	(2)	Sanayi	(4)	Haberleşme	(6)	Hizmetler	(1)	(2+4)	(5+6+7)	(2+4+5)	(6+7)	
Millî Hasıla	1960	25	33	30	4	5	12	20	25	37	37	42	32	
Faal Nüfus	1960	44	22	21	7	4	8	15	44	29	27	33	23	
MH/FN		.57	1.50	1.43	.57	1.25	1.50	1.33	.57	1.28	1.37	1.27	1.40	
MH	1960	19	30	26	3	5	26	17	19	33	48	38	43	
FN	1960	55	15.5	14	3.5	3	10	13	55	19	26	22	23	
MH/FN		.35	1.94	1.86	.86	1.67	2.60	1.31	.35	1.74	1.85	1.73	1.87	
MH	1960	42	16	13	6	8	8	20	42	22	36	30	28	
FN	1960	79	8	7	2	2	3	6	49	10	11	12	9	
MH/FN		.53	2.00	1.82	3.00	4.00	2.67	3.50	.53	2.20	3.40	2.50	3.11	
MH	1960	33	19	17	3	4	12	30	33	22	46	26	42	
FN	1960	66	10.5	10.5	2.5	3	6.5	11.5	66	13	21	16	18	
MH/FN		.50	1.81	1.62	1.20	1.33	1.85	2.61	.50	1.69	2.19	1.62	2.33	
MH	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
FN	1950	58	3 (Mad.)	13	—	4	6	16	58	16	26	20	23	
MH/FN		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
MH	1959	34	25	24	3	7	9	20	34	28	36	35	29	
FN	1956	58	15	14.5	6	4	6	11	58	21	21	25	17	
MH/FN		.59	1.67	1.66	.50	1.75	1.50	1.82	.59	1.75	1.71	1.40	1.70	
MH	1958	21	15	11	6	4	20	34	21	21	58	25	54	
FN	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
MH/FN		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
MH	1958	19	45	8	6	6	6	18	19	51	30	57	24	
FN	1957	55	11	11	5	7	6	16	55	16	29	23	22	
MH/FN		.35	4.09	.73	1.20	1.14	1.00	1.12	.35	3.19	1.03	2.50	1.09	
MH	1960	25	18	14	8	7	16	26	25	26	49	33	42	
FN	1956	75	8	7	2	2	5	8	75	10	15	12	13	
MH/FN		.33	2.25	2.00	4.00	3.50	3.20	3.25	.33	2.60	3.27	2.75	3.23	
MH	1960	32	22	13	4	—	23	18	32	26	41	—	—	
FN	1960	65	12	10	2	3	8	10	65	14	21	17	18	
MH/FN		.49	1.83	1.30	2.00	—	2.88	1.80	.49	1.86	1.90	—	—	
MH	1960	29	15	—	5	11	14	26	29	20	51	31	40	
FN	1960	55	13	12	5	4	9	14	55	18	27	22	23	
MH/FN		.53	1.13	—	1.00	2.75	1.55	1.86	.53	1.11	1.88	1.41	1.74	
MH	1960	39	12	11	4	7	17	21	39	16	45	23	38	
FN	1960	84	3.5	3.5	.5	1	6	5	84	4	12	5	11	
MH/FN		.46	3.43	3.14	8.00	7.00	2.83	1.20	.46	4.00	3.75	4.60	3.45	

			15	12	4	5	11	28	38	19	44	24	39
MH	1960	38	8	7	2	2	8	14	66	10	24	12	22
FN	1960	66											
MH/FN		.58	1.88	1.71	2.00	2.50	1.38	2.00	.58	1.90	1.83	2.00	1.77
MH	1950	58	8	8	1	5	11	28	58	9	44	14	39
FN	1951	80	7	7	1	1	5	6	80	8	12	9	11
MH/FN		.72	1.14	1.14	1.00	5.00	2.20	4.66	.72	1.12	3.66	1.55	3.55
MH	1960	49	18	—	—	15	—	18	49	18	33	—	—
FN	1961	73	6	6	2	2	4.5	4.5	73	8	11	10	9
MH/FN		.67	3.00	—	—	2.31	—	4.00	.67	2.25	3.00	—	—
MH	1959	56	10	8	—	34	—	—	56	—	—	—	—
FN	1961	73	6	6	2	2	7	10	73	8	19	10	17
MH/FN		.77	1.66	1.3	—	—	—	—	.77	—	—	—	—
MH	1960	21	52	—	10	5	—	12	21	62	17	67	12
FN	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
MH/FN		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
MH	1950	17	61	—	9	3	9	1	17	70	13	73	10
FN	1947	38	2 (Maden)	35	—	5	7	13	38	37	25	42	20
MH/FN		.45	—	1.90	—	.60	1.29	—	.45	1.90	—	1.75	—
MH	1960	26	47	—	10	5	10	2	26	57	17	62	12
FN	1960	48	23	—	6	5	6	12	48	29	23	34	18
MH/FN		.54	2.04	—	1.66	1.00	1.66	—	.54	1.97	—	1.82	—
MH	1950	13	57	—	5	6	20	1	13	62	27	68	21
FN	1946	29	36	32	6	5	8	16	29	42	29	47	24
MH/FN		.45	1.58	—	.83	1.20	2.50	—	.45	1.48	—	1.45	—
MH	1960	23	57	—	11	4	4	1	23	68	9	72	5
FN	1960	40	30	25	6	6	7	11	40	36	24	42	18
MH/FN		.58	1.90	—	1.83	.66	.57	—	.58	1.89	—	1.71	—
MH	1960	26	44	—	7	6	11	6	26	51	23	57	17
FN	1961	57	19	17	3	3	4	14	57	22	21	25	18
MH/FN		.46	2.31	—	2.33	2.00	2.75	—	.46	2.32	—	2.28	—
MH	1958	35	43	—	8	4	7	3	35	51	14	55	10
FN	1956	71	14	—	3	3	3	6	71	17	12	20	9
MH/FN		.49	3.07	—	2.66	1.33	2.33	—	.49	3.00	—	2.75	—
MH	1958	33	41	—	7	4	12	3	33	48	19	52	15
FN	1956	65	16	—	3	3	3	10	65	19	16	22	13
MH/FN		.51	2.56	—	2.33	1.33	4.00	—	.51	2.52	—	2.36	—
MH	1956	48	26	—	6	4	16	—	48	32	20	36	16
FN	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
MH/FN		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

41.	S. S. C. B.	1958	24	60	16	—	—	—	—	64	12	—
		1965	22	61	17	—	—	—	—	67	11	—
		Değişme	— 2	+ 1	+ 1	—	—	—	—	+ 3	— 1	—
42.	Çekoslovakya	1950	17	70	13	—	—	—	—	73	10	—
		1915	13	74	13	—	—	—	—	77	10	—
		Değişme	— 4	+ 4	0	—	—	—	—	+ 4	0	—
43.	Polonya	1955	25	60	15	—	—	—	—	63	12	—
		1965	23	60	17	—	—	—	—	66	11	—
		Değişme	— 2	0	+ 2	—	—	—	—	+ 3	— 1	—
44.	D. Almanya	1950	13	62	25	—	—	—	—	68	19	—
		1965	13	80	7	—	—	—	—	85	2	—
		Değişme	0	+ 18	— 18	—	—	—	—	+ 17	— 17	—
45.	Macaristan	1950	25	55	20	—	—	—	—	59	16	—
		1965	20	68	12	—	—	—	—	73	7	—
		Değişme	— 5	+ 13	— 8	—	—	—	—	+ 14	— 9	—
46.	Yugoslavya	1953	32	49	19	—	—	—	—	54	14	—
		1965	29	45	26	—	—	—	—	52	19	—
		Değişme	— 3	— 4	+ 7	—	—	—	—	— 2	+ 5	—
47.	Romanya	1950	28	50	22	—	—	—	—	54	18	—
		1965	30	56	14	—	—	—	—	60	10	—
		Değişme	+ 2	+ 6	— 8	—	—	—	—	+ 6	— 8	—
48.	Bulgaristan	1953	30	41	29	—	—	—	—	45	25	—
		1965	34	52	14	—	—	—	—	56	10	—
		Değişme	+ 4	+ 11	— 15	—	—	—	—	+ 11	— 15	—
49.	K. Çin	1952	59	21	20	—	—	—	—	25	16	—
		1956	48	32	20	—	—	—	—	36	16	—
		Değişme	— 11	+ 11	0	—	—	—	—	11	0	—

Tablo — 9

Toplam Faal Nüfus, Faal Nüfusun Çalışma Statüsü

		Toplam Faal Nüfus (Milyon)	İşverenler (%)	Kendi Hesabına Çalışanlar (%)	Maaşlılar (%)	Ücretliler (%)	Ücret Almayan Aile İşçileri (%)	
I. Grup Ülkeler								
A. B. Devletleri	1950	59.7		17		81	2	
	1960	69.9		12		87	1	
İsveç	1950	3.1	6.5	12.5	27	50	4	
	1960	3.2	3	11.		83	3	
İsviçre	1950	2.2		19		75	6	
	1960	2.5	10	4.5		81	4.5	
Kanada	1951	3.5	4.5	15.		77	3.5	
	1961	6.5		14.5		83	2.5	
Y. Zelanda	1951	0.5	9.5	11.		79	0.5	
	1961	0.5	9.	10		81	—	
Danimarka	1951	2.1		21.5	21	51.5	6	(Hepsi kadın)
	1961	2.1		21		77	2	
Avustralya	1947	3.2	7	12.5		79.5	1	
	1961	4.2	6.5	10		83	0.5	
II. Grup Ülkeler								
Norveç	1950	1.4		24.5		70.5	5.	
	1960	1.4	8.	11.5		80	—	(Ücretsiz aile işçileri
B. Biritanya	1951	22.9	2.	5.		93	—	maaşlı ve ücretliler
B. Almanya	1946	19.4		17		67	16.	arasında)
	1961	26.8		12		78	10.	
Fransa	1946	20.8		34		66	—	
	1961	19.7	4	15		72	9	
Finlandiya	1950	2.	3	17		58	22	
	1960	2.	3	16		66	15	
Belçika	1947	3.5		22	19.5	52	6.5	
	1961	3.5	3.3	16.3		75.4	5.	
Hollanda	1947	3.9		19.5	24.5	44.5	10.5	
	1961	4.2	8	7.5		80	4.5	
Avusturya	1951	3.4		18.5		62.5	19	
	1961	3.4		16.0		71.0	13	
III. Grup Ülkeler								
İrlanda	1951	1.3	4.5	21.5		60	14	
	1961	1.1	3.	24		62	11	
Venezuela	1950	1.7	4	29.7	11.6	45.6	9.	
	1961	2.4	3	31		61	5.	
Arjantin	1947	6.5	16.5	7	17.5	56	3	
	1960	7.6	13.	12.5		71.5	3	
Japonya	1947	33.3		25		36	39	
	1960	44.	2.7	19.5		53.8	24	
İspanya	1950	10.8	20.5	1.5	18.5	48	11.5	
	1960	11.6	3.5	18.5		66	12.	
Yunanistan	1951	2.8	3.	40.5		39.5	17	
	1961	3.6	3.3	32.7		34.5	29.5	
Şili	1952	2.2	2.3	12.7	20.5	55.5	9	
	1960	2.4	1.4	19.6		77.3	1.7	
IV. Grup Ülkeler								
Portekiz	1950	3.3	7.5	13.5	22.5	50	6.5	
	1960	3.4	6.	13.		74.5	6.5	
Meksika	1950	8.4	0.8	41.	10.5	36	11.7	
	1960	11.3	0.8	33.7		64.5	1.	
Türkiye	1955	12.2	0.35	28.3		14	57.4	(41.3 kadarı kadın)
	1960	13.	1.3	29.4		19.5	49.8	(37.3 » »)
Filipinler	1948	7.4		32.5		43.5	24	
	1960	8.5	0.55	45.3		29.2	24.7	
Brezilya	1950	17.1	3.5	28.5		51	17	
İran	1956	6.1	1.2	42.		46.5	10.3	
Cezayir	1948	3.2		25	0.5	74.3	—	
Irak	—							
Tunus	1956	1.3		62		38	—	
Fas	1952	2.9	32	35		32	—	
	1960	3.3	7	38		34	16	
Suriye	1960	1.	7	25		53.5	14	
V. Grup Ülkeler								

Meksika	1950	8.4	0.8	41.	10.5	74.5	36	6.5	
	1960	11.3	0.8	33.7		64.5		11.7	
Türkiye	1955	12.2	0.35	28.3		14		1.	
	1960	13.	1.3	29.4		19.5		57.4	(41.3 kadarı kadın)
Filipinler	1948	7.4		32.5		43.5		49.8	(37.3 » »)
	1960	8.5	0.55	45.3		29.2		24	
Brezilya	1950	17.1	3.5	28.5		51		24.7	
İran	1956	6.1	1.2	42.		46.5		17	
Cezayir	1948	3.2		25	0.5		74.3	10.3	
Irak	—							—	
Tunus	1956	1.3		62		38		—	
Fas	1952	2.9	32			32		—	
	1960	3.3	7			34		16	
Suriye	1960	1.	7			53.5		14	
V. Grup Ülkeler									
Tayland	1947	9.	1.	33		11		55	
	1960	13.8	0.32	29.7		12		58	
Mısır	1947	8.4	12	24		44		20	
	1960	7.8	7.5	23		50.5		19	
G. Kore		10.6		40		12		48	
	1960	7.5		47		23		30	
Pakistan	1951	22.4	0.22	83.1		16.2		0.5	
Hindistan	1961	188.6	1.1	9.4		14.1		2.1	
Endonezya	—								(% 73.3 tarım üreticileri ve tarım işçileri)
VI. Sosyalist Ülkeler									
S.S.C.B.	—								
Çekoslavakya	1947	5.9		19.3		60.7		20	
Polonya	1960	13.9		24		52		23	
D. Almanya	1946	8.1		15.5		71.5		13	
Macaristan	1949	4.4		33	11		38	18	
	1960	4.9	0.25	12.7		61.5		10	
Yugoslavya	1953	7.8	0.8	26.5		34.5		38.2	(İlk defa iş arayanların sayısı bilinmiyor)
	1961	8.4	0.36	27		43.		29.5	
Romanya	1956	10.5		61		30.5		[8.5]	
Bulgaristan	1956	4.2		20.5		36.7		[42.8]	

Kaynak : Tablo — 6 için verilen Kaynaklar.

Ülkeler ve Yıllar		Toplam işgücü	Tarım	Madencilik	İnşaat	İma. San., Elek. Gaz, Su	Ulaştırma Haberleşme	Ticaret, Mali Faal.	Özel Mesl. Eğlence Hizm.	Silahlı Kuv.	Diğer Devl. Hizmetleri	Özel Ev Hizmetleri	Diğer Hizmetler
A. B. Devletleri	1940	19	61	4	19	2	7	23	15	—	—	—	—
	1950	16	64	4	17	4	4	18	19	0	0	0	45
İsveç	1950	19	54	0	11	18	10	20	—	—	—	—	—
İsviçre	1930	—	46	—	11	12	4	22	28	—	—	—	17
	1941	21	46	6	14	14	5	25	—	—	—	—	23
Kanada	1931	26	55	—	15	7	7	21	17	—	—	—	38
	1951	20	61	2	18	5	9	16	—	—	—	—	—
Y. Zelanda	1936	20	41	→	12	←							
	1945	19	54	4	18	7	6	16	—	—	—	—	—
Danimarka	1930	30	38	—	→ 2	← 3	24	34	—	—	—	—	—
	1940	21	46	—	18	12	26	—	—	—	—	—	—
Avustralya	1933	25	52	—	14	14	12	25	14	—	—	—	35
	1947	19	58	7	13	8	11	20	—	—	—	—	—
Norveç	1930	27	52	2	23	17	9	29	—	—	—	—	—
	1950	24	60	2	18	12	10	21	—	—	—	—	—
B. Britanya	1931	12	30	1	6	7	6	26	22	—	—	—	30
	1951	7	33	0	9	2	3	16	—	—	—	—	—
Batı Almanya	1950	15	45	→	10	←	→ 1	← 1	—	—	—	—	—
Fransa	1936	36	66	3	26	26	6	49	32	—	—	—	—
	1946	32	49	3	23	17	9	52	—	—	—	—	—
Finlandiya	1950	22	46	2	8	12	13	13	—	—	—	—	—
Belçika	1947	22	59	1	24	13	8	46	—	—	—	—	—
Hollanda	1930	20	39	—	→ 1	← 4	20	39	—	—	—	—	—
	1947	20	41	2	20	11	14	32	—	—	—	—	—
Avusturya	1951	18	45	0	6	12	5	28	—	—	—	—	—
İtalya	1936	29	40	4	10	21	22	47	42	—	—	—	—
İrlanda	1946	25	42	9	8	16	5	25	—	—	—	—	—
Arjantin	1947	22	32	3	→ 2	← 0	13	41	—	→	10	←	—
Japonya	1930	41	60	—	→ 2	← 8	16	49	—	—	—	—	—
	1950	30	55	2	22	→ 1	← 1	38	—	—	—	—	—
Şili	1930	26	30	2	→ 3	← 1	13	49	—	—	—	—	—
	1940	25	25	2	9	30	13	60	→	21	←	0	49
Portekiz	1930	33	32	—	20	25	10	45	29	—	—	—	—
	1940	22	32	4	4	14	8	36	—	—	—	—	—
Hindistan	1951	—	82	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Çekoslovakya	1930	23	47	—	→ 1	← 2	5	37	—	—	—	—	—
	1947	22	57	1	→ 1	← 1	5	28	—	—	—	—	—
Polonya	1931	37	51	0	→ 2	← 8	14	53	24	—	—	—	—
Doğu Almanya	1946	17	42	2	11	13	6	26	—	—	—	—	—
Macaristan	1930	28	37	0	→ 2	← 5	8	37	—	—	—	—	—
Bulgaristan	1934	45	52	—	→ 2	← 7	26	52	—	—	—	—	—